

Міністерство освіти і науки України
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет – економіки, бізнесу і контролю

Кафедра – економічної теорії та фінансово – економічної безпеки

Ступінь вищої освіти – другий (магістр)

Спеціальність – 051 Економіка

Освітня програма – Економіка підприємства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: «Продовольча безпека в системі економічної
безпеки держави»**

ШИФР КРМ. ЕТтаФЕБ.1.589.03-2.4

Здобувач Павленко Ганна Михайлівна
(ПБ)

Керівник: к.е.н., доц. Ткачук Т.І.
(науковий ступень, вчене звання, ПБ)

Кваліфікаційна робота допускається до захисту

Рішення кафедри від _04.12. 2023 р., протокол № 5

ЕТтаФЕБ _____ Наталія ЗГАДОВА

Назва кафедри (підпис)

Одеса – 2023 р.

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРИКЛАДНОЇ ЕКОНОМІКИ І
МЕНЕДЖМЕНТУ ім.Г.Е.Вейнштейна

Факультет – економіки, бізнесу і контролю
Кафедра – економічної теорії та фінансово – економічної безпеки
Ступінь вищої освіти – другий (магістр)
Спеціальність – 051 Економіка
Освітня програма – Економіка підприємства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____

« _____ » _____ 202__ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

здобувача

Павленко Ганни Михайлівни

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

1. Тема роботи: «Продовольча безпека в системі економічної безпеки держави» затвердженою наказом ОНТУ від 05.12.2022. р. № 939-03, згідно зміни наказу ОНТУ від 12.10.2023. р. № 589-03
2. Термін здачі здобувачем закінченої роботи 11.12.2023 р.
3. Вихідні дані роботи: Нормативно-правові та законодавчі акти з теми дослідження, матеріал наукових та методичних публікацій. Звітні, статистичні данні та власні спостереження.
- 1) Зміст кваліфікаційної роботи магістра. Вступ. Теоретико-методологічні засади економічної безпеки. Продовольча безпека, як складова економічної безпеки держави. Продовольча політика як інструмент забезпечення продовольчої безпеки. Висновки та пропозиції. Список використаної літератури. Додатки.
4. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) таблиць – 6, рисунків – 10.

5.Консультанти по роботі, із зазначенням розділів проекту, щостосуються їх:

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

6.Дата видачі завдання 05.12.2022

Керівник _____ к.е.н., доц. Ткачук Т.І.
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Павленко Г.М.
(підпис)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання наукових джерел і нормативно – правової документації для виконання кваліфікаційної роботи магістра	05.12-22.03.2023	Виконано
2	Теоретико-методологічні засади економічної безпеки	23.03-12.05.2023	Виконано
3	Продовольча безпека, як складова економічної безпеки держави	13.05-21.07.2023	Виконано
4	Продовольча політика як інструмент забезпечення продовольчої безпеки	22.07-20.09.2023	Виконано
5	Висновки. Список використаної літератури	21.09-03.10.2023	Виконано
6	Оформлення кваліфікаційної роботи	04.10-06.11.2023	Виконано

Керівник _____ Ткачук Т.І.
(підпис)

Здобувач-дипломник _____ Павленко Г.М.
(підпис)

Несу відповідальність за ідентичність електронного та друкованого варіантів кваліфікаційної роботи, даю згоду на обробку персональних даних та не заперечую проти розміщення кваліфікаційної роботи на офіційних web-ресурсах ОНТУ. Підтверджую, що в кваліфікаційній роботі відсутні порушення норм академічної доброчесності.

Здобувач-дипломник _____ / Павленко Г.М./
Підпис

**Анотація кваліфікаційної роботи магістра на тему
«Продовольча безпека в системі економічної
безпеки держави»**

Спеціальність: 051 «Економіка»

Освітньо-професійна програма: «Економіка підприємства»

Випускник за СВО «Магістр»: Павленко Ганни Михайлівни

Актуальність теми. Безпека, як правило, розглядається в якості визначального параметра економічної системи, який характеризує її можливість створювати сприятливі умови життя населення, підтримувати сталий розвиток національної економіки, зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Рівень економічної безпеки країни визначається сукупним впливом множини як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Метою роботи є узагальнення теоретичних поглядів на продовольчу безпеку в системі економічної безпеки держави, комплексне вивчення особливостей і закономірностей проблеми продовольчої безпеки як складової економічної безпеки, формулювання основних аспектів і напрямів розвитку досліджень продовольчої безпеки й усунення загроз її фінансового забезпечення.

Реалізація мети дослідження обумовила постановку та вирішення наступних завдань:

- –узагальнити теоретико-методологічні засади економічної безпеки як умови ефективного функціонування національної економіки;
- оцінити стан продовольчої безпеки, як складової економічної безпеки держави;
- визначити основні принципи та напрямки політики продовольчої безпеки.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення продовольчої безпеки країни в сучасних умовах розвитку економіки України.

Предметом дослідження – є теоретико-методологічні засади (показники) забезпечення продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави, стан продовольчої безпеки України та шляхи її покращення.

Ключові слова: економіка, продовольча безпека, система економічної безпеки, продовольча політика, зовнішні і внутрішні загрози.

SUMMARY

"Food security in the economic system state security"

Specialty: 051 "Economics"

Educational and professional program: "Business Economics"

Graduate of the "Master's" SVO: Anna Pavlenko

Actuality of theme. Security, as a rule, is considered as a defining parameter of the economic system, which characterizes its ability to create favorable conditions for the population's life, support the sustainable development of the national economy, and maintain resistance to internal and external threats. The level of economic security of the country is determined by the combined influence of a set of both internal and external factors.

The purpose of the work is to generalize theoretical views on food security in the system of economic security of the state, comprehensive study of the peculiarities and regularities of the problem of food security as a component of economic security, formulation of the main aspects and directions of development of food security research and elimination of threats to its financial support.

The implementation of the research goal determined the formulation and solution of the following tasks:

- –generalize the theoretical and methodological foundations of economic security as conditions for the effective functioning of the national economy;
- assess the state of food security as a component of the state's economic security;
- determine the main principles and directions of the food security policy.

The object of the study is the process of ensuring the national security of the country in the current conditions of the development of the Ukrainian economy.

The subject of the research is the theoretical and methodological principles (indicators) of ensuring food security in the system of economic security of the state, the state of food security in Ukraine and ways to improve it.

Key words: economy, food security, system of economic security, food policy, external and internal threats.

Зміст		
		Стор.
	ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	6
	1.1. Економічна безпека в системі національної безпеки	6
	1.2. Система економічної безпеки, її основні складові та їх взаємозв'язок	13
	1.3. Методологія дослідження та показники економічної безпеки	21
РОЗДІЛ 2	ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	28
	2.1. Продовольча безпека як головний вектор розвитку економіки держави	28
	2.2. Зовнішні та внутрішні загрози продовольчої безпеки держави	34
	2.3. Світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки	43
РОЗДІЛ 3	ПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	54
	3.1. Основні принципи та напрямки політики продовольчої безпеки	54
	3.2. Комплексний характер продовольчої політики	64
	3.3. Стан продовольчої безпеки України та шляхи її покращення	73
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	86
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89
	ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Активізація процесів глобалізації, загострення проблем безпеки у багатьох регіонах світу стають об'єктивними передумовами перегляду стану національної безпеки в цілому, а також її основи – економічної безпеки з усіма її складовими. Проблема забезпечення людства продовольством правомірно посідає одне з чільних місць в ієрархії глобальних проблем. Продовольча безпека країни є неодмінною умовою і гарантією збереження її суверенітету й незалежності, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, формування високого рівня та якості життя населення, відтворення людського капіталу. Дослідженню проблеми продовольчої безпеки різних ієрархічних рангів, а також принципів, чинників, загроз – присвячено велику кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців.

Студент	Павленко Г.М.			КРМ. ЕТтаФЕБ.1.589.03-2.4			
Консульт.							
				Текстова Частина	Стад		Стор.
Керівник	Ткачук Т.І					3	98
					ОНТУ		
Зав.каф.	Згадова Н.С						

Актуальність теми. Безпека, як правило, розглядається в якості визначального параметра економічної системи, який характеризує її можливість створювати сприятливі умови життя населення, підтримувати сталий розвиток національної економіки, зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз. За інших однакових умов, розроблений та імплементований комплекс заходів з забезпечення економічної безпеки є гарантією незалежності держави, передумовою формування сприятливого інвестиційного клімату, забезпечення соціальної безпеки, а також необхідною умовою для виходу держави та її регіонів на траєкторію сталого розвитку. Рівень економічної безпеки країни визначається сукупним впливом множини як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Метою роботи є узагальнення теоретичних поглядів на продовольчу безпеку в системі економічної безпеки держави, комплексне вивчення особливостей і закономірностей проблеми продовольчої безпеки як складової економічної безпеки, формулювання основних аспектів і напрямів розвитку досліджень продовольчої безпеки, оцінки її рівня та напрямів забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки й усунення загроз її фінансового забезпечення.

Реалізація мети дослідження обумовила постановку та вирішення наступних завдань:

- узагальнити теоретико-методологічні засади економічної безпеки як умови ефективного функціонування національної економіки;
- дослідити місце та значення економічної безпеки в системі національної безпеки;
- розглянути методологію дослідження та показники економічної безпеки;
- оцінити стан продовольчої безпеки, як складової економічної безпеки держави;
- провести моніторинг впливу продовольчої безпеки на макроекономічні показники;
- охарактеризувати світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки;
- визначити основні принципи та напрямки політики продовольчої безпеки;

- визначити стан продовольчої безпеки України та шляхи її покращення

Об'єктом дослідження є процес забезпечення продовольчої безпеки країни в сучасних умовах розвитку економіки України.

Предметом дослідження – є теоретико-методологічні засади (показники) забезпечення продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави, стан продовольчої безпеки України та шляхи її покращення.

Теоретичною та методологічною основою кваліфікаційної роботи є діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ, положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, що займалися та займаються питаннями продовольчої безпеки. З метою розв'язання поставлених у дослідженні завдань було застосовано комплексний системний підхід, який дав змогу використати в процесі аналізу різноманітні наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань сучасних світових тенденцій забезпечення продовольчої безпеки.

Дослідження базується на використанні загальнонаукових методів дослідження: теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу (для розробки комплексної характеристики продовольчої проблеми та економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки); групування і класифікації (для визначення причин продовольчої проблеми та класифікації основних аспектів і показників продовольчої безпеки); методів статистичного та математичного аналізу.

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних та іноземних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, законодавчі та нормативні акти Верховної ради, Кабінету Міністрів України, Президента України, договори міжнародних економічних організацій та міжнародні угоди України з іншими державами світу, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, довідкові та інформаційні видання, Інтернет-ресурси, фахові наукові публікації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Економічна безпека в системі національної безпеки

Економічна безпека є важливою складовою національної безпеки будь-якої країни. Вона визначається як стан взаємовідносин суб'єктів економічної системи, які характеризуються стійкістю функціонування цієї системи та здатністю відповідати потребам та інтересам суспільства. Економічна безпека має ключове значення для забезпечення стабільності, розвитку та довгострокового благополуччя країни.

Під економічною безпекою держави розуміється дослідження національних економічних інтересів і загроз економічній безпеці України, здатності держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях.

Проблемам економічної безпеки на державному рівні в своїх роботах багато уваги приділяли такі вчені-економісти, як Барановський О. І., Вараксіна О.В., Власюк О. С., Гойчук О.І., Дем'яненко С., Свідерська І., Карпенко В. В., Кочетков О.В., Козаченко Г. М., Ляшенко О.М., Лукінов І.І., Манзій І. Б., Марченко О., Москаленко В. Ф., Пономаренко В. М., Грузева Т. С., Мостова А. Д., Новіков Є.Ю., Пасхавер Б.Й., Шубравська, О.В., Молдован Л.В. та інших вчених-економістів.

Разом із тим, певні аспекти даної проблеми потребують додаткового вивчення та доопрацювання, зокрема, щодо визначення сутності та критеріїв економічної безпеки в сучасних умовах.

Поняття “безпека” загалом означає конкретний стан і ступінь захищеності будь-якої держави та її спроможність протистояти змінам умов функціонування. Під національною безпекою слід розуміти стан і ступінь

захищеності важливих інтересів громадянина, суспільства та держави у різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є важливою умовою існування та розвитку нації, збереження і примноження її матеріальних та духовних цінностей.

Економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого зберігається стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і задовольняються потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.

У сучасній науковій періодиці натрапляємо на різні тлумачення поняття «економічна безпека»:

– це кількісна та якісна характеристика економічних властивостей системи з погляду її здатності до самовиживання та розвитку в умовах дестабілізуючої дії непередбачуваних і важкопрогнозованих зовнішніх та внутрішніх факторів;

– це стан найбільш ефективного використання ресурсів для нейтралізації загроз і забезпечення стабільності в сучасності та майбутньому;

– це стан захищеності суб'єкта господарювання від усіх внутрішніх і зовнішніх загроз з метою якнайефективнішого використання наявних ресурсів для реалізації інтересів відповідно до його стратегічних цілей і завдань;

– це процес, спрямований на створення умов для безперервного пристосування (адаптації) господарської діяльності або економічного функціонування до зміни в зовнішньому оточенні в процесі досягнення поставленої мети.

Основні аспекти економічної безпеки в системі національної безпеки включають:

- стійкість економічної системи, а саме, - забезпечення стабільності та стійкості фінансового сектору, ринків, банківської системи, а також попиту та пропозиції на ринках.
- захист від зовнішніх загроз, запобігання негативному впливу зовнішніх факторів, таких як економічні санкції, торговельні бар'єри, валютні коливання та інші міжнародні економічні виклики.

- розвиток та інновації, створення сприятливих умов для ефективного розвитку економіки, підтримка наукових досліджень, технологічного прогресу та інновацій.
- соціальна справедливість та рівні можливості, а саме забезпечення рівних можливостей для всіх громадян у доступі до економічних ресурсів та благ.
- забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки, розвиток ефективної енергетичної і продовольчої політики для забезпечення стійкості та доступності цих ресурсів.
- управління фінансовими ризиками, при якому відбувається ефективно управління фінансовими процесами та ризиками для запобігання фінансовим кризам та коливанням.
- оптимізація економічної політики, розроблення та впровадження ефективної економічної політики, спрямованої на досягнення сталого економічного зростання та підвищення добробуту нації.

В економічній літературі відсутнє єдине визначення поняття «економічної безпеки», що негативно позначається на формуванні її концептуальних засад.

У науковій літературі виділяють три важливі складники економічної безпеки: економічну незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу, які, на нашу думку, мають підтримуватися за рахунок високої продуктивності праці і капіталу, високої ефективності виробництва національного продукту, високого рівня якості продукції та послуг, їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках [9, с. 389].

Економічна безпека передбачає спроможність національної економіки забезпечити свій незалежний розвиток, стабільність інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал держави за різних несприятливих умов і подій, а також здатність країни захистити власні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Для забезпечення економічної безпеки важливо відстежувати і оцінювати рівень загроз, аналізуючи норми законодавства України у сфері національної безпеки [36]. Сутність економічної безпеки наведена на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Сутність економічної безпеки (складено автором)

Економічну безпеку, як стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави розглядають В. Шлемко, І. Бінько [80, с. 8].

Взаємозв'язок економічної безпеки та соціально-політичної та національно-етнічної стійкості доводить І. Мішина, що трактує її зі сторони економічних відносин, горизонтальних і вертикальних, між різними суб'єктами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [41, с. 3].

Окремі науковці економічну безпеку розглядають як складну поліструктурну науку про безпеку соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство) [38, с. 27-31].

Більш ширше та повніше поняття є економічної безпеки подає Г. Пастернак-Таранушенко, який зазначає, що «економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців» [58, с. 29].

М. Єрмошенко зазначає, що економічна безпека характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери [23, с. 29].

Погоджуємось з більшістю дослідників, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки. При цьому основним критерієм економічної безпеки є здатність економіки країни зберігати та підвищувати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Більшість дослідників економічної безпеки дійшли висновку, що основними структурними елементами економічної безпеки, які необхідно застосувати при аналізі економічної безпеки України, є такі: сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека [2; 3; 6; 7].

Складовими економічної безпеки згідно «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженої Міністерством економіки України є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека (Додаток А).

Кожний індикатор має свій ваговий коефіцієнт, що вказує на ступінь внеску в забезпечення безпеки кожної складової (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.
Значення вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки [5]

Складові економічної безпеки	Значення вагового коефіцієнта
Макроекономічна	0,1005
Виробнича	0,0769
Фінансова	0,1127
Інвестиційна	0,0939
Зовнішньоекономічна	0,0901
Науково-технологічна	0,1183
Соціальна	0,0808
Демографічна	0,0836
Енергетична	0,1324
Продовольча	0,1108

Стан економічної безпеки України оцінюється шляхом зіставлення розрахованих індикаторів безпеки з їх пороговими значеннями. Наявність значного відхилення від порогового значення свідчить про позитивний або негативний вплив на інтегральний рівень певної складової економічної безпеки.

Як бачимо з таблиці 1. найбільший вплив на економічну безпеку справляють такі її складові як енергетична, фінансова, науково-технологічна.

Разом з тим, вважаємо, що варто соціальну, демографічну та продовольчі складові, як елементи соціальної безпеки, винести з економічної системи до загального показника національної безпеки, збільшивши при цьому ваговий коефіцієнт інвестиційної та зовнішньоекономічної складових. При цьому не заперечуємо їх взаємозв'язок з економічною системою країни разом з екологічною, оборонною, тощо.

За даними 2021 року в зоні критичного стану знаходиться макроекономічна (43%) та науково-технологічна (48%) складові. Разом з тим переважна більшість складових рівня економічної безпеки знаходиться у зоні небезпечного стану безпеки (рис. 1.2).

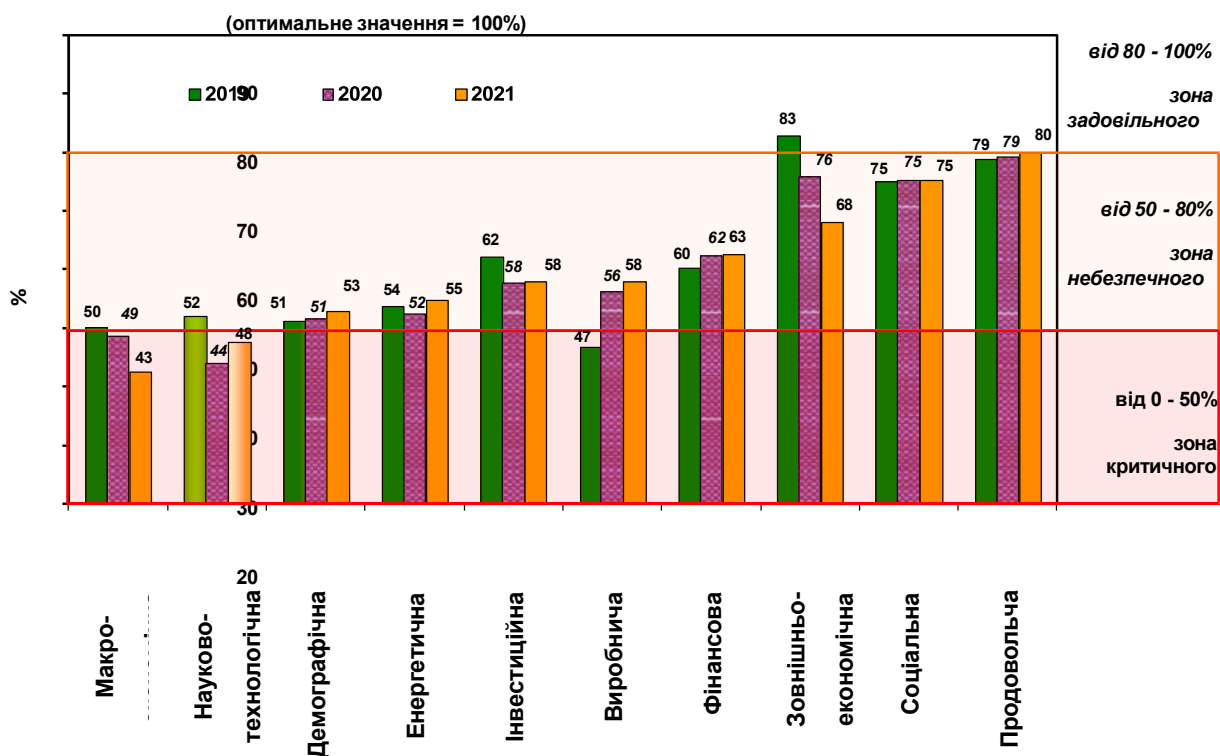

Рис. 1. 2. Часткові індикатори складових економічної безпеки України

На межі критичного стану є енергетична (55%) та демографічна (53%) складові безпеки. До негативних тенденцій варто віднести зменшення рівня зовнішньоекономічної безпеки та її переміщення із зони задовільного стану при значенні індикатора 83% у 2019 році до 68% у 2021, що показує наявність проблем в сфері міжнародного співробітництва [5].

Відсутність єдиного бачення суті економічної безпеки та визначення її складових як в науковій літературі, так і в нормативно-правовій базі, породжує низку суперечностей й неточностей розрахунку інтегрального показника, що визначає її рівень. Доцільним є більш чітке розмежування економічної та соціальної складових національної безпеки держави.

Економічна безпека держави є тим станом захищеності від можливих загроз, що формує економічну незалежність, стабільність та розвиток в довгостроковому періоді. Пріоритетним при цьому є збалансована політика держави щодо структурної перебудови економіки, стимулювання інноваційно-інвестиційної активності, розвитку підприємництва, пришвидшення

інтеграційних процесів тощо.

Забезпечення економічної безпеки вимагає комплексного підходу, що охоплює різні сфери економічної діяльності та враховує як внутрішні, так і зовнішні чинники, які можуть впливати на стабільність та розвиток країни.

1.2. Система економічної безпеки, її основні складові та їх взаємозв'язок

Сучасна економіка країни перебуває в стані перманентних змін зовнішнього та внутрішнього середовища під впливом економічних і політичних факторів. Ця нестабільність вимагає від держави, суспільства та суб'єктів господарювання не лише пошуку шляхів адаптації до умов, що змінюються, а й вжиття активних заходів щодо забезпечення системи економічної безпеки країни.

Поняття економічної безпеки різними науковцями трактується неоднозначно. Одні науковці його розуміють як стан, за якого досягається стійкий економічний і фінансовий розвиток, надійний майновий захист підприємства; інші вбачають в ній заходи по досягненню такого стану.

Більш коректним виглядає саме перше визначення економічної безпеки підприємства як стану захищеності життєво важливих інтересів держави від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз. Таке визначення може вважатися достатньо коректним, оскільки заходи, методи по досягненню такого стану – це вже управління економічною безпекою.

Питання сутності економічної безпеки держави досить пильно та активно вивчалось багатьма вченими. Серед вітчизняних науковців значний інтерес становлять праці Пасхавер Б.Й., Шубравська, О.В., Молдован Л.В. [54], Пастернак-Таранушенко Г. А. [58], Мішина І. Г. [41], Кочетков О.В. [33], Залізнюк В. П. [26], Гойчук О.І., Губський Б. В. [16], Власюк О. С. [10], у яких висвітлені особливості визначення сутності та складових економічної безпеки держави, аналізу та оцінки економічної безпеки, формування напрямів її

забезпечення. Однак критичний огляд наукового доробку підводить до висновку, що деякі методологічні та теоретичні питання економічної безпеки потребують подальшого дослідження. Вивчення основних складових економічної безпеки впливає на економічну безпеку країни, тому залишається досить актуальним.

Окрім основних, деякі автори додають інші складники системи економічної безпеки підприємства. Власюк О. С. [10] виокремлює у складі системи економічної безпеки підприємства управлінську безпеку. Оцінюється вона за такими показниками, як: продуктивність інформації, коефіцієнт інформаційної озброєності, коефіцієнт захищеності інформації, коефіцієнт повноти інформації, коефіцієнт точності інформації, коефіцієнт суперечливості інформації.

Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. [21] до складу економічної безпеки додає ринкову безпеку підприємства, яку характеризують такі показники, як: коефіцієнт ринкової віддачі активів, конкурентоспроможність продукції, частка підприємства на ринку, коефіцієнт інноваційних витрат, ритмічність збуту, коефіцієнт ефективності рекламної політики підприємства.

Кочетков О.В., Марков Р.В. [33] уважають, що важливу роль відіграє соціальна безпека підприємства. Показники, що її характеризують, – це коефіцієнт окупності соціальних витрат, коефіцієнт прибутковості людського капіталу, розмір доходу, який продукує робоча сила на підприємстві, за винятком коштів, що на неї витрачаються, коефіцієнт трудової дисципліни, рівень інтелектуального потенціалу.

Кліменко О.В. [32] одним зі складників економічної безпеки вважає інноваційну безпеку підприємства. Показники, що її характеризують: коефіцієнт упровадження нових інноваційних видів продукції, частка інноваційних підходів, які використовуються у виробничому, управлінському та обслуговуючому процесах.

Головні завдання управління системою економічної безпеки підприємства - передбачення та випередження можливих загроз, що призводять до кризового

стану, а також проведення антикризового управління, яке спрямоване на виведення підприємства з кризового стану; мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта підприємництва, зокрема його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру.

Система економічної безпеки підприємства - комплексне поняття, до складу якого входять суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві. Система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази; від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств; від розуміння кожним з працівників важливості гарантування безпеки бізнесу; а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств.

Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності його функціонування, а також створення основи для подальшого зростання його економіки навіть за наявності об'єктивних та суб'єктивних факторів, що несуть загрози. В умовах непередбачуваної цінової кон'юнктури це особливо актуально.

Економічна безпека країни є важливою складовою національної безпеки України. Вона є досить складною системою, що має свою будову з відповідними її складовими економічної безпеки [8].

На основі аналізу виділимо основні з них напрямки, на основі літературних джерел та наукових досліджень. Складові економічної безпеки держави та визначення їх кожного компонента.

Система економічної безпеки є складною і включає в себе різноманітні складові, які взаємодіють між собою для забезпечення стійкості та розвитку економіки країни. Для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємство повинно проводити роботу із забезпечення стабільності та ефективності функціонування всіх основних її складових:

- фінансової;

- інформаційної;
- техніко-технологічної;
- кадрової;
- правової.

Одним з найважливіших аспектів економічної безпеки держави є стан її фінансової системи, здатність даної системи забезпечувати країну фінансовими засобами в кількості, достатній для виконання її зовнішніх і внутрішніх функцій. Від розвитку ситуації у фінансових секторах економіки, переплечених численними та різноманітними зв'язками, перш за все, залежить стабільний і безпечний розвиток усієї економіки в цілому. Потрібно розуміти, що в умовах сьогодення фінансові відносини нерідко не тільки не вносять позитивного вкладу в реформування економіки, але нерідко стримують, що в підсумку призводить до кризових ситуацій (рис. 1.3).

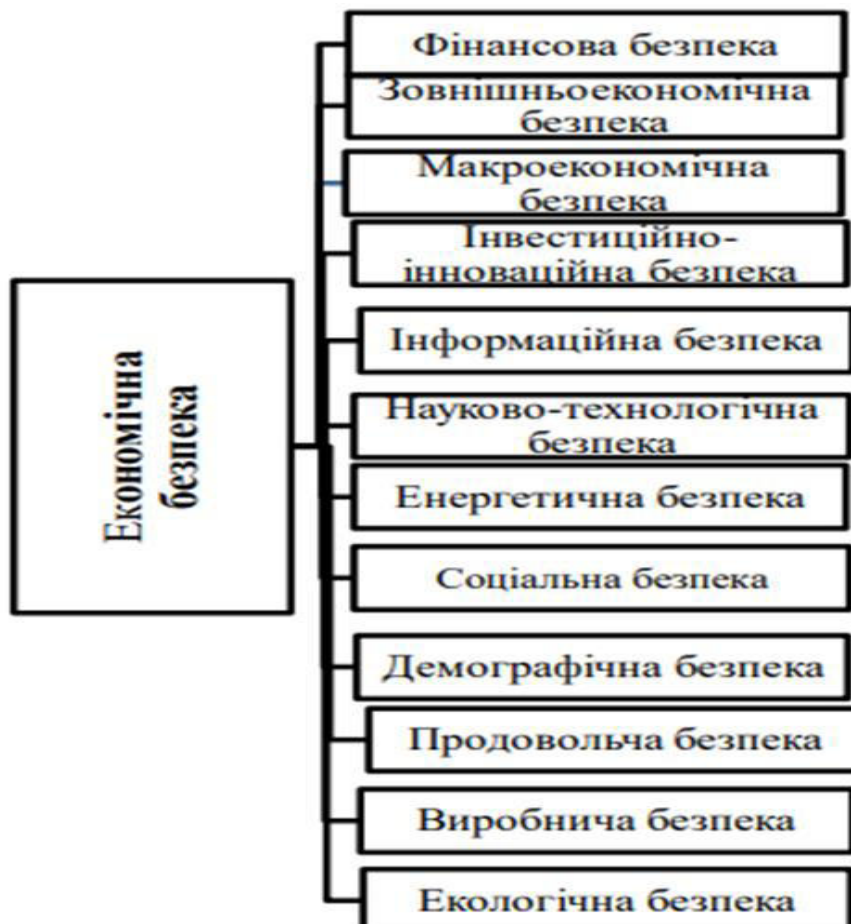

Рис. 1.3. Основні складові економічної безпеки держави

Фінансова складова є найбільш важливою, оскільки фінансова стабільність свідчить про забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами, рівень їх використання, напрямки розміщення. До того ж, фінансова стабільність має тісний взаємозв'язок з ефективністю виробництва, а також з кінцевими результатами діяльності підприємства [23].

Фінансова безпека — це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Макроекономічна безпека — це стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Зовнішньоекономічна безпека — це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, який забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників і створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці.

Інвестиційна безпека — це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови їхнього оптимального співвідношення), який здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку, якщо є належний рівень фінансування науково-технічної сфери, створено інноваційну інфраструктуру та адекватні інноваційні механізми.

Соціальна безпека — це такий стан розвитку держави, при якому вона здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Науково-технологічна безпека — це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Енергетична безпека — це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану.

Демографічна безпека — це такий стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України.

Продовольча безпека — це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.

Макроекономічна складова економічної безпеки є це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропозицій.

Проблеми забезпечення економічної безпеки в кожній країні можуть бути унікальними, але деякі загальні аспекти важливі для багатьох національних економік. Деякі з головних проблем, які можуть виникати в контексті економічної безпеки в Україні чи інших країнах [18].

Наголосимо, що сьогодні головними проблемами забезпечення економічної безпеки нашої країни є:

- загострення економічної кризи в Україні в умовах збройної агресії з боку росії;
- зростання корупції;
- погіршення добробуту населення та зростання рівня безробіття;
- підвищення тінізації економічної діяльності;

- різке зниження реального ВВП;
- погіршення демографічних показників;
- втрата інвестиційної привабливості нашої держави.

Система економічної безпеки вибудовується з урахуванням перерахованих завдань, умов конкурентної боротьби, специфіки бізнесу, технологічних особливостей, конкурентної стратегії, стадії життєвого циклу в розрізі підприємства. Система економічної безпеки держави, а також кожного підприємства абсолютно індивідуальна. Її повнота й дієвість багато в чому залежать від наявної в державі законодавчої бази, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, що виділяє керівник підприємства, розуміння кожним зі співробітників важливості забезпечення безпеки бізнесу, а також від знань і практичного досвіду начальника системи економічної безпеки, що безпосередньо займається побудовою й підтримкою самої системи [36].

Схематично систему економічної безпеки в розрізі підприємства наведено на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Система економічної безпеки в розрізі підприємства

Для того, щоб підприємство було здатне подальший розвиток необхідно крім коштів на функціонування виділити кошти на поточне забезпечення його економічної безпеки. Як тільки починаються процеси розвитку, небезпека постійно наростає у зв'язку зі стрімкішим рухом та розхитуванням системи.

Підприємство розвивається, у результаті чого отримує більший прибуток, але необхідно й більш значні кошти на розширене відтворення та забезпечення належного рівня економічної безпеки. Такі обставини обумовлені ще й тим, що в процесі свого розвитку підприємство займе ринкову нішу, або її частину підприємств-конкурентів, що уже є значною небезпекою.

Найважливішою метою будь-якої економічної політики, в тому числі державної політики модернізації є забезпечення економічної безпеки країни. Економічна безпека, як економічна категорія, є визначальною складовою національної безпеки України й має досить складну внутрішню структуру, що підтверджується розбіжністю поглядів щодо її визначення [46].

Надійна економічна безпека держави можлива лише за комплексного і системного підходу до її організації. Складність існуючих перед державою завдань потребує визначенню збалансованих стратегій їх рішення, яка виходить з взаємозв'язку проблем національної безпеки, соціально-економічного розвитку держави та інформаційної безпеки економічної системи.

Взаємозв'язки підкреслюють важливість комплексного підходу до економічної політики та управління, оскільки різні аспекти економічної безпеки взаємопов'язані та взаємозалежні. Спроможність ефективно реагувати на зміни у одній сфері може визначати загальну стійкість економіки та забезпечувати економічну безпеку країни.

Взаємодія цих компонентів створює комплексну систему економічної безпеки, яка має за мету забезпечити стійкий розвиток економіки та підвищення якості життя громадян. Загроза в одній сфері може мати каскадний ефект і впливати на інші аспекти економіки та суспільства. Тому, для забезпечення економічної безпеки, важливо враховувати взаємозв'язок та взаємодію різних елементів цієї системи [53].

1.3. Методологія дослідження та показники економічної безпеки

Методологія дослідження економічної безпеки та її показники є ключовими інструментами для оцінки стану економіки країни та виявлення можливих ризиків. Дослідження економічної безпеки включає в себе використання різних методологій та аналітичних інструментів, а показники слугують основою для вимірювання різних аспектів стійкості та розвитку економіки.

Питання економічної безпеки держави в сучасному геополітичному просторі та в умовах гібридної війни, що триває в Україні, мають чи не найактуальніше значення в сукупності економічних проблем нашої країни. У цьому контексті економічна безпека розглядається фактично в двох вимірах – фізичному та фінансовому, тобто в складі безпеки реального сектору економіки та фінансової безпеки. Для адекватного аналізу стану економічної безпеки необхідно сформувати система показників-індикаторів, що містить значну кількість індикаторів, згрупованих за структурними складовими економічної безпеки. Вказані показники із зміною економічних умов оновлюються і доповнюються, що потребує постійного науково-практичного аналізу [45].

Ось деякі основні підходи до методології дослідження та показників економічної безпеки:

Методологія дослідження економічної безпеки:

Системний підхід: Аналіз економічної безпеки варто проводити як систему взаємопов'язаних компонентів, враховуючи їх вплив на загальну стійкість економіки.

Аналіз ризиків: Визначення ключових економічних, фінансових, соціальних та інших ризиків, що можуть впливати на економічну безпеку.

Моніторинг індикаторів: Регулярний моніторинг та аналіз різних економічних індикаторів для виявлення тенденцій та змін у стані економіки.

Вивчення галузей: Детальний аналіз окремих галузей економіки, оскільки стан кожної галузі може впливати на загальний стан економіки.

Порівняльний аналіз: Порівняння показників економічної безпеки з іншими країнами або регіонами для визначення конкурентних переваг та вирішення проблем.

При дослідженні стану економічної безпеки використовуються різноманітні методи. У роботі використовуються основні з них – оцінка макроекономічних показників; оцінка темпів економічного зростання за допомогою динаміки основних макроекономічних показників; методи статистичного аналізу [2, с. 42].

Для аналізу економічної безпеки використовується система індикаторів. Серед показників-індикаторів економічної безпеки виділяють такі групи:

- економічного зростання (динаміка і структура національного виробництва і доходу, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства та динаміка окремих галузей, капіталовкладення та ін.);

- ті що характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;

- ті що характеризують динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);

- якості життя (ВВП на одну особу, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища та ін.) [3, с. 72];

- ефективності використання ресурсів (фондомісткість, матеріаломісткість, енергоємність та ін.). Економічна безпека реального сектора та фінансова безпека визначають інтегральний рівень економічної безпеки держави.

Аналізуючи склад індикаторів макроекономічної, соціальної та демографічної безпеки держави, слід відмітити, що макроекономічна безпека враховує ряд індикаторів, характерних для аналізу соціальної безпеки (рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці); рівень тривалого

безробіття (понад 12 місяців), відсотків до загальної чисельності безробітних; відношення наявного доходу населення до ВВП; відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів; зайнятість населення в неформальному секторі економіки, відсотків до загальної чисельності зайнятих), а також інших видів безпек, зокрема виробничої, грошово-кредитної, бюджетної [26].

Розрахунок значень прогнозних показників може бути виконаний методом статистичного імітаційного моделювання. Він заснований на застосуванні імовірнісних моделей, що дозволяють створити безліч сценаріїв, і узгоджуються із заданими умовами, законами розподілу прогнозованих параметрів. Послідовність дій при реалізації цього методу полягає в наступному: створення математичної моделі прогнозованого параметра відповідної сфери економічної безпеки підприємства; виявлення ключових параметрів одним із зазначених методів; встановлення закону розподілу ймовірностей ключових факторів всередині законних меж, їх порогових і максимальних значень.

Для економічної безпеки важливе значення мають не стільки самі показники, скільки їхні граничні значення. Граничні значення – це граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходові розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки. Важливо підкреслити, що найвищий рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в певних допустимих межах і має свої граничні значення.

Сутність економічної безпеки реалізується також у системі показників – індикаторів економічної безпеки. Розрізняють: економічні, соціальні, фінансові індикатори. Серед них: рівень, якість і тривалість життя; темпи інфляції; обсяг грошової маси; рівень безробіття; рівень депопуляції; валовий внутрішній продукт (ВВП); економічне зростання; дефіцит бюджету; державний борг; інтегрованість у світову економіку; сальдо експорту-імпорту; енергетична

залежність; розмір золотовалютних резервів; обсяг тіньової економіки (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Критеріальні оцінки економічної безпеки держави

Ознакою порогового значення індикатора є момент втрати відповідним економічним процесом функцій, що відводяться йому у відтворювальній системі. Наприклад, діапазон зміни валютного курсу має забезпечувати виконання ним функцій регулювання зовнішньоторговельного сальдо; величина позичкового процента має бути достатньою для насичення трансакційного попиту на гроші та переходу на ділянку попиту на "довгі гроші", а розмір грошової маси має бути достатнім для обслуговування нею господарських оборотів; величина і структура податкового навантаження мають забезпечувати виконання податками стимулювальної і регулювальної функцій тощо [15].

Динамічність конкретних порогових величин індикаторів економічної безпеки породжує значні труднощі для їхнього апріорного визначення, тому вони навряд чи можуть бути визначені на певний тривалий термін, тим більше – запозичені з досвіду інших країн.

Формалізація процесу формування концепції і стратегії економічної безпеки передбачає використання значної кількості показників стану економічної безпеки країни.

Для вирішення маркетингових завдань в якості типового може бути використано бета-розподіл; генерування безлічі випадкових сценаріїв, заснованих на заданому законі розподілу та інші обмеження; статистичний аналіз результатів імітаційного моделювання, перевірка рівня надійності отриманих результатів.

Серед основних методів оцінювання системи фінансово-економічної безпеки визначають: експертних оцінок, регресійного і дисперсійного аналізу, регресійний метод і метод експоненціального згладжування, методи дослідження нечітких систем, кластерний та дискримінантний аналіз. Систематизація методичних підходів до організації наукових досліджень в системі фінансово-економічної безпеки показала, що їх визначають з точки зору ресурсного (інвестиційного) системного, інфраструктурного (кластерного) та процесного підходів.

Результатами методів експертних оцінок можуть бути інтегральні показники надійності країни, індекси відкритості, прозорості економіки, індекси довіри щодо іноземних інвестицій [23].

Метод аналізу і опрацювання сценаріїв. Під сценарієм треба розуміти аналітичний прогноз щодо логічної послідовності розвитку об'єкта у майбутньому на основі науково обгрунтованих гіпотез і положень, що відображають головні напрями його розвитку. Цей метод заснований на чіткій взаємодії фахівців-експертів належної кваліфікації різних напрямів, які розв'язують проблеми економічної безпеки з використанням сучасних засобів математичного моделювання. Роль математичного моделювання при реалізації різних сценаріїв визначається самим сценарієм, його характером [39].

Метод розпізнавання образів. Під образом розуміють об'єкт, сигнал, ситуацію, явище, процес у сфері економічної безпеки з нетиповими характеристиками.

Розпізнавання можна визначити як співвідношення об'єктів або явищ на основі аналізу їхніх характеристик з певним заздалегідь визначеним стандартом. По суті, це процес перетворення вхідної інформації, що несе в собі параметри, ознаки конкретних образів, на вихідну, що містить висновки про те, до якого типу відносити образ, що розпізнається. Такі методи часто застосовують у процесі аналізу тіньової економіки.

Математичною основою теорії розпізнавання образів є сукупність методів математичної статистики, теорії ймовірностей, алгебри, логіки, теорії гри, теорії інформації, статистичної теорії зв'язку і таксономічних методів. Останні, у свою чергу, репрезентовані методами дискримінантного аналізу і методом кластерного аналізу.

При дискримінантному аналізі експерти визначають певні вибірки, як правило, це дві групи показників безпеки (небезпечного і безпечного станів об'єкта), після чого складається нова матриця показників безпеки для нового об'єкта з метою його віднесення до тієї чи іншої групи.

Кластерний аналіз – це сукупність методів класифікації багатовимірних спостережень або об'єктів, заснованих на визначенні поняття відстані між об'єктами з подальшим виділенням із них певних груп спостережень (кластерів). Такий аналіз використовується при дослідженні структури сукупностей соціально-економічних показників або об'єктів (фірм, регіонів тощо).

Метод багатовимірного статистичного аналізу. Зміст оцінки рівня економічної безпеки за цим методом можна розглянути на прикладі. Береться будь-яка кількість показників соціально-економічного плану для значної кількості країн з умовою, аби показники були єдиними для цих країн, порівнянними і належали до єдиного часового періоду. Методом компонентного аналізу знаходять дві головні компоненти, де вирішальну роль відіграє перша компонента, і розташування країн на її шкалі відобразить стан економіки. Далі виконується ранжирування країн за певною компонентою. Маючи для кожної країни фактичні дані за результатами її рейтингу і

економічними показниками, що змінюються за кілька років, і повторюючи вже тільки для неї регресійний аналіз за ці роки, можна одержати рівняння, що характеризує рівень стан економіки в майбутньому залежно від значень незалежних економічних показників, тобто рівень економічної безпеки. Регресійне рівняння може набувати виду рівняння виробничої функції Кобба – Дугласа або йому подібного.

Методи багатовимірного статистичного аналізу дозволяють обчислювати характеристики динаміки розвитку показників економічної безпеки, виявляти закономірності минулого розвитку та оцінювати можливість їх перенесення на майбутнє. Для реалізації цих методів необхідно створити достатню вибірку для прояву основних статистичних закономірностей та знайти загальну

До методів багатовимірного статистичного аналізу належать регресійний, компонентний, факторний, спектральний та ін.

Разом із такими показниками заслуговують на увагу показники економічної безпеки, що характеризують окремі потенціали компенсацій та запобігання збиткам. Експертні прогнози витрат, необхідних для відшкодування збитків від тих чи інших критичних ситуацій, дають змогу оцінити і своєчасно сформувані ресурси суспільства, орієнтовані на відновлення та надання стабільності і стійкості соціально-економічного розвитку, а також на запобігання наслідкам дестабілізації [40].

Основою формування показників економічної безпеки є тісний взаємозв'язок поняття економічної безпеки держави з категорією ризику. Концепція ризику в стратегії економічної безпеки містить два найважливіші елементи: оцінку ризику і управління ризиком. Оцінка ризику має, як правило, експертний, імовірнісний характер. Управління ризиком полягає у передбаченні можливих причинних ситуацій та запобіганні їх виникненню, а також у локалізації їхніх наслідків (якщо вони невідворотні). Разом з аналізом чинників ризику оцінка рівня економічної безпеки передбачає аналіз категорій фактичних, очікуваних, потенційних втрат (збитків), а також таких, що компенсуються і не компенсуються.

РОЗДІЛ 2. ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Продовольча безпека як головний вектор розвитку економіки країни

Економічний розвиток держави тісно пов'язаний з продовольчою безпекою. Недостатня продовольча безпека може призвести до соціально-економічних проблем, таких як низький рівень життя, зростання безробіття та неврожаї, що може призвести до гострої нестабільності. На відміну від цього, нації з надійною продовольчою безпекою мають потенціал для стабільного економічного зростання, забезпечення працевлаштування та підвищення якості життя свого населення. Таким чином, продовольча безпека визначає стійкість та успішність економічного розвитку держави.

Продовольча безпека відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки вона визначає можливість нації забезпечити достатню кількість безпечних та здорових продуктів для свого населення. Це важливо для сталого розвитку, соціальної стабільності та загального благополуччя країни.

Проблематика безпеки стосується насамперед людини та її життєдіяльності. Через велику кількість та інтенсивність загроз, притаманних сучасному світу, докорінна потреба людини – перебувати в безпеці – сьогодні у фокусі, оскільки за таких умов реалізація інших потреб, більш високого рівня, практично унеможлиблюється. Об'єктивно безпека – це відсутність загрози основним цінностям та потребам людини, серед яких базовими є ті, що пов'язані із харчуванням. Боротьба з голодом визнана першочерговим завданням світової спільноти, а отже, проблему продовольчої безпеки визнано глобальною [6, 25, 30,]. Саме тому в сучасних умовах суттєво зростають вимоги як до забезпечення національної безпеки різних країн світу в цілому, так і до системи їхньої економічної безпеки зокрема, що, загалом, напряду стосується питання забезпечення продовольчої безпеки країн. Продовольча безпека

виступає основою національної безпеки будь-якої країни світу, причому дедалі посилюється вплив продовольчої безпеки на безпекотворення не лише найбідніших, але і розвинених країн світу. Такий стан речей зумовлений причинно-наслідковими зв'язками системотворення безпеки.

Система безпеки – це єдність, яка складається із взаємозалежних частин, кожна з яких приносить щось конкретне в систему безпеки, завдяки чому вона набуває універсальні характеристики цілого. Всі елементи безпеки, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, утворюють систему безпеки з більш високими якістьми [70, с.4-9]. Водночас така система є поліструктурною і включає декілька складових, які мають морфологічні відмінності на кожному рівні ієрархії. Послідовно розглянемо такі елементи системи безпеки, як національна, економічна та продовольча.

Продовольча безпека є однією з пріоритетних умов економічної та аграрної політики держави. У загальному вигляді вона створює умови для ідеального стану національної продовольчої системи країни, тому більшість країн прагнуть до цього стану та безперервно займаються питанням ефективного забезпечення свого населення продуктами харчування. При цьому для досягнення продовольчої безпеки часто відбувається зміна пріоритетів розвитку та механізмів реалізації аграрної політики [64].

Аграрний комплекс має величезне соціально-економічне значення, оскільки не лише задовольняє потреби населення у низці найважливіших продуктів харчування, але і відображає рівень життя в країні. Необхідно враховувати, що сучасна ситуація у світі характеризується, з одного боку, наявністю величезної кількості голодуючих у країнах третього світу, з іншого – надлишковим виробництвом продуктів харчування в розвинених державах, де проживає не більше 20% населення планети. Країни, що розвиваються, не можуть забезпечити населення власними продовольчими товарами згідно з фізіологічними нормами харчування, тому змушені імпортувати його в обмін на стратегічні матеріальні ресурси, дорогоцінні метали та значні політичні поступки. Тому одним з найважливіших напрямів реалізації концепції

економічного розвитку будь-якої країни є завдання забезпечення продовольчої безпеки, яка генерує стабільне продовольче забезпечення, а також підтримання обсягів сільськогосподарського виробництва, що забезпечують продовольчу незалежність. Вона залежить як від макроекономічної ситуації, ефективності суспільного виробництва та доходів населення, так і від рівня розвитку національного аграрного сектору економіки [46].

Продовольча безпека – це стан економіки країни, коли населення тієї чи іншої країни в кожен момент часу має фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні поживної їжі, що відповідає їхнім потребам, і необхідній для ведення активного та здорового життя. Закон України «Про продовольчу безпеку України» визначає стан продовольчої безпеки, який формується за допомогою відповідної системи індикаторів: економічна доступність харчових продуктів; рівень споживання населенням харчових продуктів; фізична доступність харчових продуктів; стійкість продовольчого ринку; природно-ресурсний потенціал та напрями його ефективного використання; ступінь незалежності продовольчого ринку; якість і безпечність харчової продукції; рівень розвитку аграрної сфери. Сформовано теоретичний інструментарій ідентифікації та систему фільтрації чинників, що формують вирішальну роль у визначенні стану продовольчої безпеки країни, що наведені в таблиці 2.1. [56].

Таблиця 2.1.

Чинники продовольчої безпеки країни

Кількісні чинники	Якісні чинники
Обсяги залучених інвестицій у розвиток аграрної та харчової промисловості	Маркетингова політика аграрної та харчової промисловості
Ціна реалізації продовольчої продукції	Природно-кліматичні умови для вирощування аграрної продукції
Обсяги державної підтримки аграрної та харчової промисловості	Нормативно-правове регулювання аграрної та харчової промисловості
Оподаткування аграрної та харчової промисловості	Інформаційне забезпечення аграрної та харчової промисловості
Спеціалізація виробництва	Репутація виробника аграрної та харчової промисловості
Детермінований і регулюючий фактор	Дієвість системи моніторингу аграрної та харчової промисловості

Чинники сформовані в дві групи – кількісні та якісні, що дозволяє визначити вплив кожного з них на формування політики продовольчої безпеки. Особлива роль у системі чинників продовольчої безпеки належить якісним показникам, що робить можливим визначення рівня явищ, які характеризують продовольчу безпеку, і зіставлення стану продовольчої безпеки в різних регіонах незалежно від міжрегіональних відмінностей у структурі та рівні виробництва і споживання продовольства. Аграрний сектор світу переживає якісно новий етап свого розвитку, пов'язаний зі структурними змінами в сировинних і переробних галузях, посиленням транснаціоналізації процесів виробництва і споживання, модифікацією взаємодії елементів ринкового механізму, вибудовування нових умов і правил інвестування, посилення впливу норм і заходів регулювання на виробництво і обіг сільськогосподарських товарів. Однією з характерних рис цього етапу можна вважати посилення уваги світової спільноти до проблеми погіршення продовольчої безпеки, викликаній радикальними змінами загальноекономічної кон'юнктури і стану ринку продовольства.

Досить довго існував підхід до поліпшення продовольчої безпеки домашніх господарств і посилення заходів щодо ліквідації недоїдання на основі комплексних соціально-економічних, національних заходів за втручання світової спільноти лише в надзвичайних випадках. У період останньої аграрної кризи такий підхід зазнав змін у напрямі глобального та багатостороннього регіонального реагування на виклики продовольчої безпеки. Формування та модифікація цих тенденцій не були безконфліктними. Особливо дискусійними були та залишаються питання регулюючої ролі держави (і особливо груп держав) щодо продовольчої безпеки, використання видів і обсягів допомоги, впливу некомерційних поставок продовольчих товарів на ринок.

Безумовно, на сучасний стан глобальної та регіональної продовольчої безпеки передусім вплинуло відображення тенденцій аграрної та загальноекономічної криз, що проявилось в тривалому підвищенні цін на

продовольчі товари та збільшенні ступеня їх волатильності, що викликає особливі побоювання світової спільноти.

Економічний розвиток будь-якої країни, добробут її населення значною мірою залежить від вирішення проблеми продовольчої безпеки. Зазначена проблема є надзвичайно актуальною, оскільки в ній концентруються концептуальні напрямки аграрної політики в умовах формування ринкових відносин. Тому забезпечення продовольчої безпеки в країні слід вважати одним із головних пріоритетів державної політики.

Як справедливо стверджують П. Саблук та І.Лукінов, підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості і збалансованості за поживними елементами, а також забезпечення більшої доступності кожної людини до продовольчих ресурсів для здорового харчування є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України [69,с.146]. Створення механізму забезпечення продовольчої безпеки є важливим чинником формування системи економічної безпеки держави та окремих її регіонів [67,с.252].

За визначенням Настича В.Г., продовольча безпека є частиною концепції національної економічної безпеки, суть якої полягає в забезпеченні рівня і якості економічного росту, які дозволяють максимально задовольняти існуючі потреби людей і суспільства та мати достатні державні резерви, активні торговельний і платіжний баланси. Загалом в найбільш поширеному трактуванні продовольча безпека - це стійке до негативних внутрішніх та зовнішніх впливів забезпечення всіх верств населення країни продовольством у необхідній кількості, асортименту та якості [47].

Питання продовольчої безпеки займають важливе місце концепціях національної безпеки усіх розвинутих країн. В умовах прагнення України інтегруватися у Європейське співтовариство проблема продовольчої безпеки набуває особливого значення. Як засвідчує світова практика, лише та держава, яка може гарантувати забезпечення населення продуктами харчування в будь-яких умовах, здатна проводити незалежну політику. Продовольча безпека

повинна розглядатися як у країні в цілому, так і в кожному регіоні, що обумовлюється різноманітністю природно-кліматичних умов, соціально-економічних становищем окремих територій, демографічною ситуацією. Потреби в продовольстві кожної конкретної людини повинні задовольнятися там, де вона живе. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісним продовольством [48].

В Законі України «Про основи національної безпеки» поняття продовольча безпека визначається як: «Продовольча безпека - захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність» [61].

Українські вчені П.Т. Саблук, О.Г. Білоус, В.І. Власов, визначають ключовими характеристиками продовольчої безпеки є доступність, можливість, сталість і використання продовольства, які багато в чому залежать не тільки від зростання виробництва аграрної продукції, а й від торговельної політики, розвитку торговельних зв'язків на ринках аграрної продукції, що можуть зміцнити ці характеристики до позитивного рівня [69].

Західні економісти найчастіше вважають доцільним розглядати продовольчу безпеку на глобальному, міжнародному рівні. Тобто, багато зарубіжних вчених вивчають проблему забезпечення продовольством з глобальних принци-пів його доступності і не торкаються питань національної продовольчої безпеки [50].

На нашу думку, продовольчу безпеку необхідно розглядати як на національному, так і глобальному рівні. Але слід зазначити продовольча безпека держави у сучасних глобалізованих умовах багато в чому залежить від умов на світовому ринку продовольства. Тобто, виходячи з цього, можна

надати наступне визначення продовольчої безпеки - це глобальні стабільні умови розвитку світового ринку продовольства, за яких все населення планети має доступ до повноцінного харчування, що забезпечується як агропродовольчим комплексом країни проживання, так і імпортованими продуктами харчування.

2.2. Зовнішні та внутрішні загрози продовольчій безпеці держави

Проблема продовольчої безпеки завжди посідає провідне місце у безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою та передумовою соціальної та економічної стабільності держави.

Механізм забезпечення продовольчої безпеки сталого розвитку країни чи регіону, вимагає проведення системної та комплексної діагностики стану її загроз. Загроза є найвищим ступенем перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловленим наміром одних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрацією готовності здійснити насилля для завдання шкоди.

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вживання заходів контролю імпортованої продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередньо відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісним продовольством.

Складовими продовольчої безпеки є:

- достатність пропозиції продовольства для підтримки активної життєдіяльності населення, задоволення його потреб на рівні, не меншому від

раціональних норм;

- фізична та економічна доступність продовольства для всіх верств населення в достатній кількості;
- стабільність у пропозиції продовольства та його доступності;
- якість продовольства, його безпечність та корисність для організму людини, раціональна структура, необхідна змістовність поживних речовин [1].

Продовольча безпека країни вимагає, щоб імпорт продовольства становив не більше 18-35% у задоволенні потреб населення.

Основними причинами продовольчої залежності країни можуть бути:

-дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією;

-залежність внутрішнього ринку від імпортних поставок продовольства, не конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу;

-низька конкурентоспроможність продукції за якістю або ціною за умов достатності продовольства власного виробництва;

-нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку;

-низька ефективність діяльності суб'єктів господарювання в АПК;

-перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу;

-зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти [56].

Механізми політики забезпечення продовольчої безпеки повинні здійснюватися на державному рівні, оскільки її забезпечення неможливе без централізації і координації дій всіх учасників цього процесу. Тому система продовольчої безпеки регіону повинна враховувати пріоритетність загальнодержавних інтересів у цій галузі, єдність і взаємозв'язок регіонального і національного відтворення і не ставити під загрозу продовольчу безпеку інших регіонів при реалізації власних інтересів

Крім того, існують певні загрози, які впливають на продовольчу безпеку

будь-якої країни, в тому числі й України. Загроза – це ступінь можливості реалізації небезпеки для розглянутого об'єкта. Загрози для конкретних об'єктів від реалізації небезпеки характеризуються можливістю впливу на них негативних факторів і заподіяння їм в результаті цього шкоди.

Загроза являє собою можливу небезпеку, заподіяння шкоди, наміру заподіяти шкоду та ін.

В сучасній Україні продовольча ситуація є загрозовою. Не слід забувати, що продовольча безпека, будучи важливою відтворювальною категорією, являє собою основну умову відтворення робочої сили. Тільки забезпечивши свою продовольчу безпеку, тобто необхідний рівень життя, «людина біологічна» здатна стати «людиною соціальною», здатною до прийняття й обробки інформації, а суспільство в цілому – вийти на траєкторію стійкого розвитку.

Загрози продовольчій безпеці – це сукупність умов і чинників різного роду джерел, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам економічних, політичних, соціальних суб'єктів, порушують процес відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення, викликають підвищену соціальну напруженість в суспільстві та негативно впливають на світовий імідж країни [4].

Вони виникають з протиріч економічних інтересів різних елементів, які взаємодіють як в середині, так і ззовні соціально-економічної системи, та визначають зміст і напрями діяльності по забезпеченню безпеки.

Загрози продовольчій безпеці дуже різноманітні за своїм походженням та формами прояву, тому вважаємо доцільно здійснити їх класифікацію (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Система класифікації загроз продовольчої безпеки

Тип	Класифікація загроз продовольчій безпеці
залежно від рівня ієрархії	внутрішні; зовнішні.
за можливістю прогнозування	прогнозовані; непрогнозовані.
за можливістю контролювання наслідків:	керовані; некеровані.
за ступенем негативного впливу:	дисбалансуючі; деструктивні.
за ймовірністю виникнення:	реальні; потенційні; малоімовірні; високоімовірні.
за сферою виникнення:	екологічні; соціальні; екологічні; військові; політико- правові; інформаційні; інформаційні; науково- технологічні.
за тривалістю періоду дії:	довготривалі; тимчасові.

Джерело: систематизовано автором на основі [5]

Зовнішні загрози на макrorівні пов'язані з поглибленням глобалізаційних процесів у світі. Зовнішні загрози національній продовольчій безпеці можливі в умовах надмірної відкритості економіки, нерегульованої державою зовнішньоекономічної діяльності, що в результаті призводить до неконтрольованого експорту та імпорту агропродовольчої продукції; несприятливі зміни кон'юнктури світового ринку викликають значний відтік сировини і продовольства із країни; використання продовольства в якості інструмента зовнішньоекономічного та політичного тиску, викликає неприпустимо високий рівень насиченості національного ринку імпортними товарами, що призведе до втрати національної незалежності. Крім того, посилюється вплив зовнішніх факторів на забезпечення продовольчої безпеки, так як продовольство стає одним із основних важелів політичного та економічного тиску в міжнародних відносинах. Внутрішні загрози проявляються в неможливості держави забезпечити своє населення продукцією за будь-яких умов (звичайних чи надзвичайних). Залежно від рівня ієрархії досліджуваної системи змінюються відповідно як зовнішні, так і внутрішні загрози. Таким чином, доцільно виділити фактори, які формують загрозу та їх наслідки на зовнішньому та внутрішньому рівні (Додаток В).

Прогнозовані загрози можна легко передбачити та вчасно проводити заходи щодо їх профілактики і запобігання. Непрогнозовані загрози можуть виникати в результаті спаду агропромислового виробництва в цілому, та сільськогосподарської продукції зокрема, внаслідок впливу несприятливих природних умов (посухи, повені, вимерзання тощо), зумовлюють зниження врожайності, валових зборів та валового виробництва. Нейтралізація наслідків таких загроз носить довготривалий характер [57].

Керовані загрози не завдають значної шкоди продовольчій безпеці, адже нейтралізуються шляхом прямого впливу з боку апарату управління

Некеровані загрози є більш небезпечними, оскільки не піддаються дії прямого впливу.

Дисбалансуючі загрози не завдають продовольчій безпеці значної шкоди, оскільки легко відновлюють належний рівень продовольчої безпеки, на відміну від деструктивних, усунення яких потребує великих затрат часу та різного роду ресурсів (грошових, матеріальних, трудових) [58].

Класифікуються загрози залежно від сфери виникнення, найнебезпечніші з них -загрози в економічній сфері. Загрози продовольчій безпеці в економічній сфері проявляються у зниженні конкурентоспроможності національного виробника, зниженні рівня інвестицій в аграрний сектор, зростанні диспаритету цін, різкій поляризації суспільства, сукупного рівня доходів і витрат, скороченні обсягів споживання продуктів харчування.

Загрози в соціальній сфері тісно пов'язані з економічними можливостями, і навпаки, соціальні загрози полягають у зниженні соціальної захищеності, рівня добробуту населення, у погіршенні демографічної ситуації, зниженні тривалості життя, зростанні соціальної напруженості тощо. Загрози у політико-правовій сфері є наслідком недосконалості та негнучкості законодавчої, правової і нормативної бази, неефективної системи оподаткування, що посилює деструктивні тенденції в сфері виробництва та споживання. Загрози у інформаційній сфері впливають з надзвичайно низького рівня інформаційної бази, виникненні інформаційних диспропорцій, погіршенні її якісних показників, порушенні цілісності інформаційного простору [68].

Науково-технологічні загрози є наслідком зниження рівня державної та регіональної підтримки науково-технологічної сфери, збільшення розриву між рівнями вітчизняної науки та науко розвинених країн світу.

Спостерігається зростання залежності від таких загроз, до них відносять: зниження технологічного рівня більшості галузей, зростання витрат виробництва, втрату позицій у важливих напрямках науково-технічного прогресу. Крім того, низька питома вага інновацій, відсутність механізму стимулювання їх розробок та впровадження стримують розвиток аграрного сектору і провокують відставання від світового науково-технічного прогресу. Загрози у сфері екології є одними з найнебезпечніших, бо безпосередньо

впливають на життя та здоров'я громадян. Дійсно, в результаті незадовільної екологічної ситуації багато продовольчих товарів знижують свої корисні властивості, втрачають лікувальну і функціональну цінність, здатність до довготривалого зберігання та гарантовану безпеку для здоров'я людини.

Загрози у військовій сфері виникають у випадку залучення держави до міжнародних збройних конфліктів та внутрішніх збройних сутичок [11].

Таким чином, до загроз продовольчої безпеки в Україні можна віднести, наступні фактори:

- нераціональне використання земельних ресурсів, їх виснаженість;
- недоліки у запровадженні досягнень біотехнологій в сільському господарстві;
- невідповідність споживання продовольчих товарів встановленим нормам;
- імпортозалежність за окремими видами сировини та харчової продукції;
- низька екологічність продуктів харчування;
- низький рівень перехідних запасів зерна;
- сировинний характер експорту;
- невідповідність якості харчових продуктів міжнародним стандартам;
- нестача фінансування розвитку галузей АПК

Під час військових дій в Україні внутрішні загрози продовольчої безпеки можуть включати:

1. Руйнування сільськогосподарської інфраструктури та знищення засобів виробництва можуть обмежити можливість сільськогосподарської діяльності.

2.Втрати урожаю: Воєнні дії можуть призвести до втрат урожаю через руйнування полів, зменшення доступу до них і втрату робочої сили.

3.Економічні труднощі: Воєнні труднощі можуть призвести до збільшення цін на продукти та погіршення доступу населення до необхідних харчових товарів.

4.Міграція населення: Внутрішні переселення та міграція можуть вплинути на доступ до праці та ресурсів для забезпечення продовольчої

безпеки.

5.Порушення роботи ринків: Воєнні дії можуть призвести до порушення роботи продовольчих ринків, ускладнюючи постачання та здобуття продуктів.

6.Концентрація сільськогосподарського виробництва, панування великих агропромислових комплексів, що веде до обмеження конкуренції та до монополізації в аграрній сфері;

7.Корупція та тіньова економіка;

8. Низька купівельна спроможність вітчизняних споживачів;

9.Суперечність економічних інтересів держави та підприємців.

Ефективне управління та гуманітарні заходи є ключовими для зменшення впливу цих загроз на продовольчу безпеку в умовах конфлікту.

Зовнішні загрози продовольчої безпеки України під час військових дій можуть включати:

1.Блокада поставок: зовнішні сили можуть намагатися блокувати або обмежувати поставки продуктів до України, що може призвести до нестачі харчових товарів.

2.Економічний тиск: зовнішні втручання можуть призводити до економічного тиску на країну, що впливає на фінансові можливості для закупівлі продуктів та розвитку сільськогосподарського сектору.

3.Зменшення міжнародної допомоги: військові конфлікти можуть призвести до скорочення міжнародної допомоги та гуманітарної підтримки для забезпечення продовольчої безпеки

4.Порушення торгівлі: зовнішні втручання можуть призвести до порушення торгівлі продовольчими товарами, що ускладнює постачання та доступ до харчових ресурсів.

5.Економічні ризики: зовнішні військові дії можуть призвести до забруднення водних джерел та земель, що може вплинути на якість та безпеку харчових продуктів.

6.Недобросовісна конкуренція на зовнішніх ринках;

7. Лоббіювання інтересів національних виробників з боку іноземних

держав.

Всі ці загрози дуже тісно пов'язані між собою і мають велике значення для країни, наприклад, незбалансоване споживання продуктів харчування населенням.

Погіршує стан продовольчої безпеки світу регулювання, яке не відповідає інтересам великої кількості дрібних виробників. За існування загальносвітової тенденції до лібералізації світової торгівлі продовольчими товарами регулювання ринку стає все більш різноманітним і складним. З'являються нові мотивації до посилення його норм, засновані на об'єктивних особливостях розвитку ринку, що призводить до загострення продовольчої проблеми. На національному рівні запроваджуються заходи, що обмежують зовнішню торгівлю з метою захисту національних виробників і споживачів. Посилення аграрного протекціонізму відзначено у всіх регіонах світу.

Державна політика багатьох країн стала будуватися з урахуванням циклічного розвитку економіки, в тому числі специфічних сільськогосподарських циклів. Зауважимо, у фазах пожвавлення і зростання поліпшення загального економічного становища не завжди перетворюється на пропорційне зниження бідності і зростання показників продовольчої безпеки, особливо в країнах, що розвиваються. У фазах же депресії і кризи відповідні жорсткі заходи неодмінно призводять до негайного та відчутного падіння цих показників.

Спостерігається також зниження темпів приросту інвестицій в аграрний сектор, а у низці країн – і зниження капіталовкладень в абсолютному вираженні. При цьому змінюється галузева структура інвестицій на користь галузі переробки та надання послуг (на противагу виробництву сировинних продовольчих товарів).

Формування продовольчої безпеки - це розробка і реалізація комплексу заходів не тільки науково- методологічного, політико-правового, соціального, екологічного, інформаційно-комунікаційного та організаційного, але й фінансово-економічного характеру. Відсутність необхідних фінансових

ресурсів та їх нераціональне використання ставить під сумнів реалізацію будь-якої найбільш досконалої грандіозної програми забезпечення продовольством.

Таким чином, дослідження показало, що залежно від рівня ієрархії існують загрози зовнішнього і внутрішнього характеру, які значним чином впливають на погіршення стану продовольчої безпеки України.

З метою мінімізації загроз продовольчої безпеки держави, забезпечення доступності, якості та безпечності продовольства для усіх верств населення, на нашу думку, Кабінету Міністрів України, Міністерству аграрної політики та продовольства доцільно вжити ряд наступних дій (рис. 2.1).

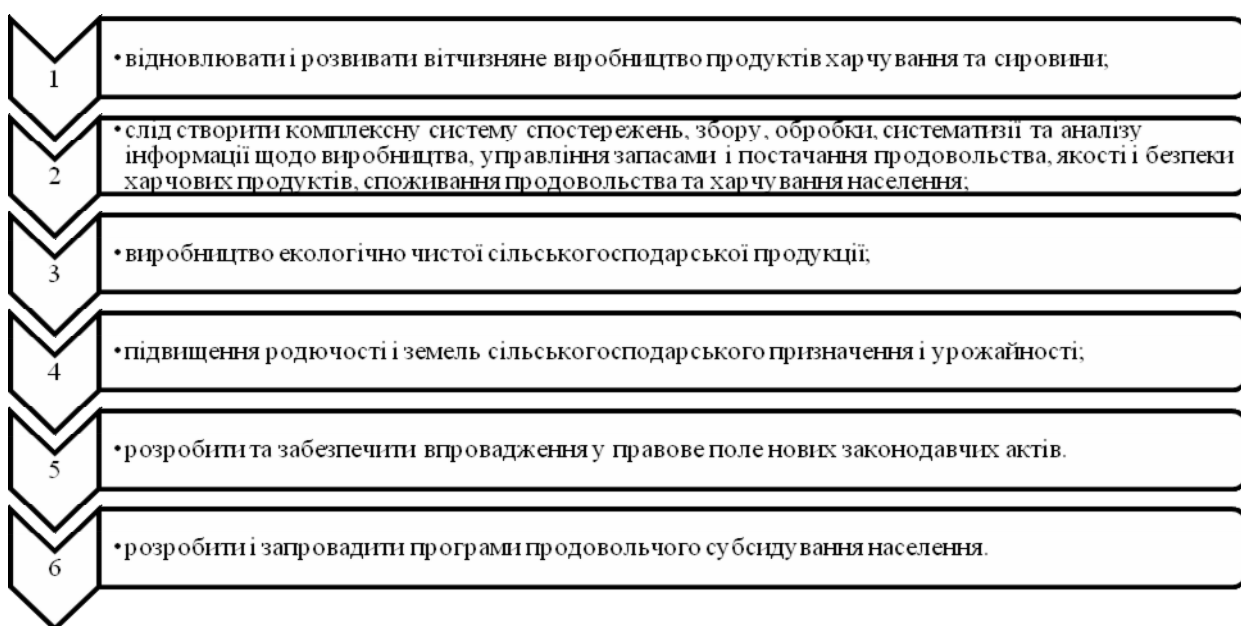

Рис. 2.1. Методи мінімізації загроз продовольчої безпеки держави

Джерело: складено автором

З огляду на проведені дослідження та українські реалії, можна стверджувати, що продовольча безпека це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток держави.

Забезпечення продовольчої безпеки держави – важлива та складна задача, вирішення якої можливе тільки за державної підтримки. Запропоновані заходи для забезпечення відповідного рівня продовольчої безпеки дозволяють запобігти вищезазначеним внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Тому, для гарантування продовольчої безпеки державна і регіональна політика мають спрямовуватися на запобігання, профілактику та припинення дії загроз. Під запобіганням слід розуміти діяльність, спрямовану на недопущення здійснення потенційних загроз. Метою профілактики є впровадження системи заходів щодо виявлення, нейтралізації та усунення причин загроз. Припинення дії передбачає діяльність, спрямовану на недопущення реалізації загроз, що вже активізувались.

2.3. Світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки

Ефективне функціонування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки є базовою передумовою сталого економічного розвитку, оскільки від рівня забезпечення населення харчуванням залежить його здоров'я, добробут, працездатність та інтелектуальний потенціал, що, своєю чергою, впливає на прибутковість підприємств і ВВП країни. Саме тому необхідне вивчення успішного досвіду функціонування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки у найбільш розвинених країнах світу, які успішно долають проблеми голоду та недоїдання населення, забезпечуючи доступ населення до споживних та корисних продуктів харчування.

Світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки є широким і різноманітним, оскільки кожна країна має свої унікальні виклики та стратегії в цій сфері. Однак існують загальні тенденції та принципи, які допомагають покращити продовольчу безпеку у багатьох регіонах світу. Ось деякі ключові елементи світового досвіду:

Сільське господарство та розвиток сільських територій: Урбанізація: Швидка урбанізація є глобальним явищем. Проте, забезпечення ефективного сільського господарства та розвиток сільських територій важливі для забезпечення продовольчої безпеки.

Аграрні технології: Використання новітніх технологій, таких як сучасні методи обробітку ґрунту, інноваційні сорти рослин та автоматизовані системи поливу, високопродуктивні породи худоби, за замкнені екосистеми («вертикальні ферми»), може підвищити врожайність.

Глобальна торгівля та співпраця. Глобальна торгівля та співпраця грають важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки. Міжнародна торгівля продовольством та співпраця між країнами можуть сприяти збільшенню доступності продуктів харчування, різноманіттю в раціонах, а також підвищенню ефективності виробництва та використання ресурсів.

Світовий обмін продуктами: Багато країн залежать від світового обміну продовольством для забезпечення потреб населення. Важливо розвивати різноманіття і диверсифікацію джерел постачання продуктів.

Міжнародна співпраця: Країни співпрацюють через різноманітні міжнародні організації та угоди для спільного розв'язання проблем продовольчої безпеки.

Управління ризиками та кризами. Управління ризиками та кризами в агропромисловому секторі є важливою частиною забезпечення продовольчої безпеки. Доцільно розглядати стратегії та підходи до управління ризиками та кризами на різних рівнях, включаючи державний, регіональний та рівень фермерів.

Запаси продуктів: Утримання запасів продовольства може виявитися корисним у разі природних катастроф, воєн чи інших непередбачених обставин.

Страховання та фінансові механізми: Розвиток систем страхування для фермерів та впровадження фінансових механізмів може допомогти управляти ризиками та забезпечити стабільність в агропромисловому секторі.

Інновації та дослідження: Інновації та дослідження в сфері продовольчої безпеки відіграють критичну роль у вирішенні викликів, пов'язаних зі зростанням населення, змінами клімату, обмеженими ресурсами та іншими факторами.

Наукові дослідження: Інвестиції у наукові дослідження та розвиток новітніх технологій можуть покращити продуктивність та стійкість рослин до хвороб і кліматичних змін.

Сучасні методи вирощування: Впровадження сучасних технік вирощування, таких як гідропоніка та аеропоніка, може збільшити виробництво продуктів на обмежених площах.

Ефективне управління ресурсами: Вода та ґрунтові ресурси: Сприятливе управління водними ресурсами та охорона ґрунтового покриву є важливими аспектами для забезпечення продовольчої безпеки.

Важливо враховувати, що кожна країна має свої унікальні умови і може використовувати різноманітні стратегії для забезпечення своєї продовольчої безпеки, враховуючи місцеві особливості та проблеми.

Успішне функціонування організаційно- економічного механізму продовольчої безпеки першочергово є результатом ефективної державної політики у сфері продовольчого забезпечення населення. У найбільш розвинених країнах світу функціонує дієвий механізм із забезпечення фізичного і економічного доступу населення до корисних та споживних продуктів харчування. Динаміка зміни розповсюдженості недоїдання у країнах з різним рівнем доходу представлена у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Розповсюдженість недоїдання, %

Категорія за рівнем доходу	Рік										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Країни з високим рівнем доходу	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5
Країни з рівнем доходу вище середнього	4,2	3,9	3,6	3,5	3	3,1	3,2	3,2	3,2	3,3	3,9
Країни з рівнем доходу нижче середнього	14,3	13,8	13,8	13,3	13,1	12,8	12,3	12,1	12,1	12,2	14,8
Найменш розвинені країни	22,9	23,4	23,2	23,4	21,1	21,1	22,1	21	21,3	21,5	23,1

Джерело: ФАО

Згідно даних, представлених у табл. 2.3., за період з 2010-2020 р.р.у високорозвинених країнах розповсюдженість недоїдання залишилася у межах, мінімально встановленого граничного рівня недоїдання, а у країнах з рівнем доходу вище середнього зменшилась на 0,3%. Варто зазначити, що у 2020 році пандемія COVID-19 здійснила значний негативний вплив на всі сфери життя населення усіх країн світу. Криза пандемії найбільше вразила найменш розвинені країни і країни, що розвиваються, і призвела до падіння виробництва, зменшення ВВП, скорочення соціальних програм, погіршення якості харчування та збільшення розповсюдженості недоїдання.

Не дивлячись на погіршення ситуації зі збільшенням голодуючих та поширенням розповсюдженості недоїдання у найменш розвинених країнах світу та у країнах з середнім рівнем доходів, у високорозвинених країнах кількість людей, що недоїдає, не перевищує гранично встановлений показник у 2,5%. Це залежить як від політики держави у сфері продовольчої безпеки, так і від підтримки аграрної галузі. На підтвердження цієї позиції можна навести дані ФАО, згідно яких у період 2005-2016 рр. у країнах з низьким рівнем доходу сільськогосподарське виробництво було позбавлене підтримки, у той час як у країнах із високим рівнем доходу така підтримка надавалась у значних обсягах, що, звичайно, здійснювало вплив на обсяги сільськогосподарського виробництва, собівартість аграрної продукції та її ціну для кінцевих споживачів (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Середньозважені показники номінального рівня захисту сільського господарства

Країни за рівнем доходу	Рік												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Серед.
Країни з високим рівнем доходу	19,6	16,2	11,9	10,6	11,7	9,7	7,6	9,2	8,3	8,3	8,5	9,5	10,9
Країни з середнім рівнем доходу	1,3	2,2	-2,8	-6,4	1,8	3,2	-0,3	4,8	4,3	6,2	9,4	7,2	2,6
Країни з низьким рівнем доходу	-47,9	-41,6	-45,2	-25,4	-37,5	-41,4	-33,6	-21,8	-37,3	-39,1	-40,8	-41,2	-37,7

Джерело: ФАО

Нагадаємо, що країни з високим рівнем доходу змушені були відмінити субсидії на експорт сільськогосподарської продукції для створення справедливого торговельного середовища згідно з правилами ВТО. Це було зроблено у інтересах виробників всього світу і першочергово фермерів із країн з низьким та середнім рівнем доходу, які були не в змозі конкурувати з агровиробниками із високорозвинених країн, котрі могли успішно нарощувати обсяги експорту за рахунок отриманих субсидій [17].

Варто зазначити, що у країнах з високим рівнем доходу політика продовольчої безпеки на не тільки на підтримку сільськогосподарського виробництва, а й на контроль за якістю продуктів харчування, підтримку соціально вразливих груп населення, дотримання національних традицій та забезпечення доступності споживних продуктів для всіх груп населення.

З метою дослідження інноваційних та сучасних заходів, які застосовуються високорозвиненими країнами світу і дають змогу забезпечити населення корисними та споживними продуктами харчування у кількості, достатній для активного та здорового образу життя, здійснимо аналіз політики продовольчої безпеки провідних країн світу.

У США закон «Про продовольчу безпеку США» був прийнятий у 1985 році, а закон «Про поліпшення продовольчої безпеки» у 1986 році. Ці нормативні акти дозволили знизити ціни на сільгосппродукцію і водночас підтримати доходи товаровиробників.

Сполучені Штати Америки використовують різноманітні стратегії та підходи для забезпечення продовольчої безпеки, орієнтовані на різні аспекти сільськогосподарського сектору та харчової безпеки:

1. Фермерські субсидії та програми підтримки: Уряд США надає фермерам різноманітні субсидії та фінансову підтримку для стимулювання виробництва та забезпечення стабільності ринку.

2. Національна програма продовольчої допомоги: Програма надає допомогу найбільш уразливим прошаркам населення для забезпечення їм достатнього харчування.

3. Система страхування врожаю: Уряд США розвиває програми страхування врожаю для фермерів, які допомагають компенсувати втрати в разі природних катастроф або несприятливих погодних умов.

4. Технологічні інновації: Використання передових технологій у сільському господарстві, таких як GPS, дрони та сучасні методи обробітки даних, допомагає підвищити ефективність та виробництво.

5. Заходи щодо безпеки харчових продуктів: Уряд забезпечує систему ретельного контролю та нагляду за безпекою харчових продуктів, включаючи програми моніторингу та реагування на потенційні загрози.

6. Міжнародна допомога та торгівля. США приймають участь у програмах міжнародної допомоги, спрямованих на поліпшення сільськогосподарських умов та продовольчої безпеки в інших країнах, а також активно беруть участь у світовій торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Ці підходи разом формують комплексну стратегію для забезпечення продовольчої безпеки в США.

Ефективна політика продовольчої безпеки функціонує у Європейському Союзі, у межах якої робиться все, щоб громадяни мали доступ до корисної та споживної їжі. Проблеми з продуктами харчування наприкінці 1990-х років привернули увагу до необхідності встановлення на законодавчому рівні загальних принципів та вимог до продуктів харчування та кормів.

Європейський Союз використовує різноманітні стратегії і підходи для забезпечення продовольчої безпеки, враховуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти:

1. Спільна сільськогосподарська політика: ЄС розвиває та впроваджує СП, спрямовану на підтримку сільськогосподарського сектору. Це включає фінансову допомогу фермерам, заходи для забезпечення сталого розвитку сільських областей та збереження навколишнього середовища.

2. Система контролю безпеки харчових продуктів: ЄС має строгу систему контролю та стандартів щодо безпеки харчових продуктів. Це включає моніторинг якості продуктів, ідентифікацію та реагування на потенційні загрози

здоров'ю.

3.Розвиток ринків та торгівлі:ЄС сприяє розвитку внутрішнього та міжнародного ринків для підтримки ефективного обміну продуктами харчування,забезпечуючи стабільні ціни та доступність продуктів для споживачів.

4.Сприяння сталому сільському господарству:ЄС активно підтримує ініціативи сталого сільського господарства,включаючи органічне виробництво,агроекологічні методи та розвиток сільських територій.

5.Гуманітарна допомога та розвиток:Європейський Союз надає гуманітарну допомогу в разі кризових ситуацій та веде програму розвитку,спрямовані на покращення сільськогосподарської інфраструктури та життєвих умов.

6.Регулювання використання генномодифікованої продукції на державному рівні.

Ці стратегії взаємодіють для досягнення цілісного підходу до забезпечення продовольчої безпеки в ЄС.

У Японії функціонування системи продовольчої безпеки відрізняється від світової. П. Лама зазначає, що забезпечення продовольчої безпеки у Японії полягає у покращенні коефіцієнта самозабезпечення за рахунок збільшення внутрішнього виробництва з метою задоволення попиту на два типи їжі – традиційної японської та західної їжі. Таким чином, у Японії особлива увага приділяється підтримці вітчизняного сільгоспвиробництва.

Зниження продуктивності сільського господарства змусило Японію покращити сільськогосподарську політику для зміцнення сільського господарства та підвищення рівня самозабезпечення. До найбільш важливих законодавчих актів у сфері регулювання виробництва продуктів харчування, їх обігу та забезпечення продовольчої безпеки можна віднести наступні акти:

- Закон про контроль за харчовими продуктами. Закон був розроблений і діяв під час Другої Світової війни, але його дію було подовжено протягом повоєнного періоду. Протягом війни основною метою цієї політики був

контроль за виробництвом, постачанням та розподілом їжі, особливо рису. У повоєнний період він виконував ту ж саму функцію і забезпечував контроль за цінами на продукти харчування. Ця політика допомогла Японії досягнути самозабезпеченості власними продуктами харчування;

- Основний закон про сільське господарство. По мірі економічного зростання доходи промислових працівників зростали швидше, ніж доходи працівників ферм. За короткий проміжок часу розрив у рівні доходів та продуктивності виробництва між промисловістю та сільськогосподарським сектором значно збільшився. Щоб усунути диспропорцію між двома галузями та збільшити доходи фермерів, у Японії у 1961 році біло прийнято закон «Основний закон про сільське господарство», згідно якого уряд надавав фермерам субсидії, особливо рисоводам, і це, своєю чергою, призвело до зростання продуктивності вирощування аграрної продукції;

- Новий Закон про харчові продукти. У 1993 році Японія пережила рисову кризу через поганий врожай і для подолання кризи Японії довелося імпортувати рис. У той же час на Японію здійснювався тиск з боку торгових партнерів щодо відкриття внутрішнього ринку. У 1994 році Японія погодилася на Уругвайську угоду про сільське господарство (URAA) та внесла необхідні зміни у законодавство, щоб відкрити внутрішній ринок. На виконання положень URAA у Японії у 1995 році було прийнято Новий Закон про харчові продукти. З прийняттям цього закону припинялась дія Закону про контроль за харчовими продуктами і тепер уряд втрачав контроль за цінами на продукти харчування, розподілом та управлінням обігу продуктів харчування. Згідно нового закону, фермери більше не повинні були продавати рис державним органам влади, оскільки тепер вони можуть продавати їх безпосередньо оптовику чи кінцевому споживачу;

- Новий основний закон про продовольство, сільське господарство та сільські райони. Цей закон замінив Основний закон про сільське господарство і змінив парадигму аграрної політики Японії. Згідно нового закону, розширюється сфера цілей аграрної політики. Так, окрема увага приділяється

продовольчій безпеці, функціонування якої забезпечується через стабільне постачання продуктів харчування, багатфункціональність сільського господарства, сталий розвиток сільського господарства та сприяння розвитку сільських територій. Цей закон сприяв підвищенню коефіцієнта самозабезпечення їжею.

У Японії велика увага приділяється забезпеченню безпеки харчових продуктів, регулювання якої здійснюється Законом про продовольчу санітарію. Цей закон був прийнятий у 1947 році і забезпечує попередження небезпеки для здоров'я людей, яка може виникнути в результаті споживання неякісних продуктів харчування; надає Міністерству охорони здоров'я, праці та добробуту широкі повноваження щодо юридичних дій по відношенню до пріоритетних питань; виокремлює важливу роль органів місцевого самоврядування у сфері продовольчого забезпечення населення; забезпечує функціонування всеосяжної системи санітарного контролю, що базується на системі аналізу небезпек за критичними точками. Таким чином, у Японії особлива увага приділяється підтримці вітчизняного сільгоспвиробництва, а забезпечення продовольчої безпеки полягає у покращенні коефіцієнта самозабезпечення за рахунок збільшення внутрішнього виробництва з метою задоволення попиту на два типи їжі традиційної японської та західної їжі.

В узагальненому вигляді основні заходи із забезпечення продовольчої безпеки у США, Японії та Євросоюзі представлено у Додатку Д.

Заходи із підтримки аграрного сектору у Японії, США та Євросоюзі представлено у Додатку Ж.

Отже, проведений аналіз нормативно-правової бази провідних країн світу показав, що у цих країнах функціонують ефективні нормативні акти, які регулюють як обсяги виробництва та якість вирощеної аграрної продукції, так і її проходження всього ланцюга доставки до кінцевого споживача, так звані програми «від ферми до виделки», що забезпечують якість і доступність продуктів харчування для всіх груп населення.

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що на

ефективність функціонування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки впливають як рівень доходів населення, так і державна політика у сфері продовольчої безпеки, яка має враховувати як кліматичні умови та ресурси країни, галузеву спрямованість регіонів, традиційну специфіку продовольчого виробництва, так і міжнародні стандарти якості та безпеки харчових продуктів, вимоги СОТ та інші нормативи до продукції аграрного виробництва та продовольчого забезпечення населення.

Встановлено, що ефективність функціонування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки залежить і від прямого впливу державних заходів на агропродовольчий сектор, соціально- економічну систему країни та продовольче забезпечення населення, і від непрямого впливу стимулюючих заходів та мультиплікативного ефекту.

Проведено аналіз функціонування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки у провідних країнах світу і встановлено, що у високорозвинених країнах реалізується дієва політика щодо забезпечення продовольчої безпеки, яка включає як заходи щодо підтримки аграрного виробництва та захист внутрішнього ринку, так і заходи щодо забезпечення високої якості продуктів харчування та їх доступності для всіх груп населення, так звані програми «від лану до столу».

Позитивний світовий досвід у забезпеченні продовольчої безпеки можна запозичити і в багатьох інших країнах світу.

У Китаї створюються стратегічні резерви зерна та інших ключових продуктів для забезпечення стабільності цін та доступності продовольства.

Бразилія вдало розвиває свої сільськогосподарські потужності і перетворилося на один з найбільших експортерів сільгосппродукції у світі.

Індія запровадила національну програму продовольчої безпеки, спрямовану на забезпечення субсидійних продуктів харчування для найбільш вразливих верств населення.

Франція прийняла програму розвитку систему скорочення харчових ланцюгів завдяки чому покращується співпраця між фермерами та

споживачами.

Швеція використовує інноваційні технології такі як вертикальне сільське господарства та автоматизовані системи виробництва.

Внаслідок обмеження сировинних і продовольчих ресурсів на Кубі розвивають системи органічного сільського господарства та громадські ініціативи для забезпечення продовольчої безпеки.

Усі ці приклади ілюструють різноманітність стратегій та підходів, які країни використовують для досягнення продовольчої безпеки, враховуючи їх унікальні умови та виклики.

РОЗДІЛ 3. ПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Основні принципи та напрямки політики продовольчої безпеки

Однією з головних складових національної та економічної безпеки держави є її продовольча безпека. Поряд з іншими проблемами економічного розвитку в сучасних умовах проблема продовольчої безпеки стає все більш гострішою та займає все більш вагоме значення в структурі економічної безпеки.

Продовольча політика визначається як комплекс заходів, стратегій і програм, спрямованих на регулювання та покращення виробництва, обігу, розподілу та споживання продуктів харчування в межах конкретної країни або регіону. Основною метою продовольчої політики є забезпечення населення якісною та безпечною харчовою продукцією, забезпечення продовольчої безпеки, підтримка сільського господарства, стимулювання ефективного використання ресурсів, розвиток сільських та регіональних господарств, а також забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Область застосування продовольчої політики включає в себе такі аспекти:

Сільське господарство: Політика спрямована на підтримку сільського господарства, забезпечення сільського населення гідними умовами праці та життя, стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Харчова безпека: Забезпечення доступності до якісних продуктів харчування для всього населення, зокрема вразливих груп населення.

Ринкове регулювання: Контроль за цінами на харчові товари, регулювання ринку продуктів харчування, запобігання монополізації та дискримінації на ринку.

Споживачі: Захист прав та інтересів споживачів, забезпечення інформованості щодо якості та безпеки харчової продукції.

Сталість: Забезпечення сталого використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища у виробництві та переробці харчової продукції.

Загалом, продовольча політика впливає на багато аспектів життя суспільства, включаючи економіку, здоров'я, соціальні питання та навколишнє середовище, і відіграє важливу роль у забезпеченні благополуччя нації.

Продовольча політика України є однією з найважливіших галузей державної діяльності, оскільки безпека харчових ресурсів нації має прямий вплив на життя громадян. В умовах глобалізації та зміни кліматичних умов, продовольча політика стає ще більш актуальною, оскільки забезпечення населення якісними та доступними продуктами стає складним завданням.

Забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримки відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та використання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції

Ключові аспекти продовольчої безпеки в Україні:

Виробництво та сільське господарство:

- 1) Україна є однією з найбільших країн Європи за площею сільськогосподарських угідь та обсягом виробництва.
- 2) значна частина експорту продовольства припадає на зернові культури, соняшник, олію, а також м'ясо та молоко.

Залежність від світових ринків:

- 1) Україна є частиною світових аграрних ринків і може відчувати вплив світових цін на продовольство.
- 2) експорт імпорту продовольства має велике значення для забезпечення різноманіття продуктів на внутрішньому ринку.

Харчова безпека та доступність:

1) Проблеми економічного розвитку, соціального забезпечення та розподілу доходів можуть впливати на доступність харчових товарів для різних верств населення.

2) Якість харчової продукції, відповідність міжнародним стандартам.

Технологічний розвиток виробництва:

Впровадження сучасних технологій в агросекторі може підвищити продуктивність та стійкість сільськогосподарського виробництва.

Екологічність та стійкість виробництва:

Питання екологічної безпеки та стійкого виробництва стають важливими в контексті глобальних змін клімату та збереження природних ресурсів.

Глобальні виклики та кризи:

1) Пандемія COVID-19 і її вплив на продовольчий ланцюг стала важливою темою для України, так само як і геополітичні виклики та конфлікти, військова агресія.

Законодавча та інституційна база:

Наявність та ефективність законодавства, регулюючого агропромисловий комплекс та продовольчий ринок, також грають важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки.

Глобалізація світової економіки, яка у 21 столітті прийшла на зміну її інтернаціоналізації у попередню епоху, суттєво змінила конфігурацію національної економічної безпеки, багатократно збільшивши залежність національної безпеки, з одного боку, від глобальних проблем (зокрема, продовольчої), з іншого, - від діяльності глобальних монополій, які представляють реальну економічну та політичну владу. Одним із проявів глобалізації є те, що державна економічна політика змушена враховувати, у першу чергу, саме інтереси монополій, політично обслуговувати їх, що несе певні ризики для національної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, продовольча безпека, продовольча політика, продовольча незалежність, рівні продовольчої безпеки, принципи продовольчої політики, напрямки продовольчої політики, глобальні проблеми.

Глобальні проблеми становлять єдину систему взаємопов'язаних елементів, одним з яких є продовольча проблема, яка, незважаючи на усі зусилля, як окремих країн, так і світової спільноти в цілому, продовжує загострюватися під тиском екологічної, кліматичної, енергетичної, демографічної проблем, а також таких проблем, як гонка озброєнь, військові конфлікти, тероризм, проблема біженців.

Це ставить на часі, як теоретичне обґрунтування, так і розробку ефективних програм продовольчої політики на короткострокову та довгострокову перспективу. А це потребує більш глибокого теоретичного обґрунтування сутності факторів, принципів, методів та напрямків продовольчої політики держави, вдосконалення системи оцінки (показників) продовольчої безпеки, а також критичного вивчення особливостей продовольчої політики різних країн.

Продовольча безпека, продовольча політика, продовольча проблема, продовольча незалежність - це ті категорії, якими користуються дослідники. Усі вони пов'язані, так продовольча проблема означає відсутність, певне порушення продовольчої безпеки. Продовольча незалежність вважається одним з показників продовольчої безпеки, хоча зведення продовольчої незалежності до самозабезпечення є досить дискусійним в умовах сучасної відкритої економіки та світових ринків факторів виробництва. До того ж прагнення до самозабезпеченості є ознакою ізольованості країни, її недостатньої інтеграції у світовий розподіл праці та світові ринки, що свідчить про нерозвинену, неефективну економіку і часто є ознакою диктаторських політичних режимів.

Досягти повної продовольчої незалежності практично неможливо через відмінності у природно-кліматичних умовах різних країн, тому це доступно лише країнам з великою територією, яка розташована в різних кліматичних зонах. Але й для таких країн це не завжди доцільно, бо згідно з теорією порівняльних переваг використовувати внутрішні ресурси необхідно на таке виробництво, яке буде найбільш ефективним, а якісь товари дешевше завозити в країну, ніж виробляти їх самим. Хоча треба зазначити, що в останній час

значення продовольчої самозабезпеченості зростає через ризики запровадження санкцій та порушення традиційних торгових шляхів та торгових стосунків внаслідок військових дій.

Продовольча безпека означає, що кожному громадянину країни гарантована фізична та економічна доступність якісних продуктів харчування у кількості та асортименті, достатніх для розширеного відтворення робочої сили та соціального розвитку особистості.

Виділяють такі рівні продовольчої безпеки, на яких будуть відрізнятися показники продовольчої безпеки, цілі та напрямки продовольчої політики.

Перший рівень. Глобальний, або світовий.

Другий рівень. Субрегіональний.

Третій рівень. Національний, або державний.

Четвертий рівень. Регіональний.

П'ятий рівень. Особистий або сімейний.

При цьому необхідно зазначити, що:

а) саме держава, на будь-якому рівні, є найважливішим суб'єктом продовольчої безпеки;

б) досягнення базових показників продовольчої безпеки не завжди означає вирішення продовольчої проблеми;

в) держава не тотожна країні в цілому, тому державний рівень не завжди означає національний, бо їх інтереси можуть не співпадати.

До принципів продовольчої безпеки можна віднести такі, як:

а) комплексність, системність;

б) стабільність;

в) динамічність;

г) наукова обґрунтованість;

д) соціальність;

е) ефективність;

ж) захист національних інтересів.

Конкретна реалізація цих принципів здійснюється через продовольчу політику держави на усіх її напрямках. Що стосується діяльності держави у забезпеченні продовольчої безпеки, то її можна поділити на зовнішню та внутрішню, хоча, звісно, вони тісно пов'язані та переплітаються.

Зовнішній напрямок політики продовольчої безпеки охоплює глобальний та субрегіональний рівні, де держава прагне забезпечити захист національних інтересів, національної економіки, зміцнити свої позиції на світовому ринку, захистити національних виробників від недоброчесної конкуренції, а національних споживачів - від неякісної продукції.

Це здійснюється шляхом:

1. Учасності у діяльності міжнародних організацій з питань продовольства.
2. Координації та розробки єдиної аграрної політики у міждержавних економічних об'єднаннях.
3. Проведення політики підтримки інтересів національних виробників та експортерів у двосторонніх міжнародних економічних відносинах
4. Забезпечення продовольчої незалежності, захист внутрішнього ринку.

Усі ці напрямки зовнішньої продовольчої політики мають безпосередній вплив і на досягнення продовольчої безпеки всередині країни, отже, поділ на зовнішні та внутрішні напрямки застосовується лише для класифікації дій держави.

На глобальному рівні йдеться не про продовольчу безпеку, а про продовольчу проблему, від якої потерпають найменш розвинені країни та регіони світу, у яких мешкає достатньо висока чисельність населення. Світова спільнота стала опікуватися проблемами недостатнього продовольчого забезпечення у другій половині 20 століття. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу зберігається і в сучасний період.

З таких проявів продовольчої проблеми, як голод, недоїдання, незбалансоване харчування, на глобальному рівні ведеться боротьба саме з голодом, як наслідком зростання населення Землі в умовах обмеженості та виснаженості ресурсів. Таким чином, головне завдання - подолання фізичної

нестачі продовольства. Це проявляється і у тих показниках, які використовуються для оцінки продовольчої безпеки на міжнародному рівні. Міжнародні організації, такі, як ФАО, координують цю роботу.

Субрегіональний рівень продовольчої безпеки охоплює декілька сусідніх країн, що знаходяться у подібних природно-кліматичних та (або) соціально-економічних умовах, аби мають спільне історико-культурне (ментальне) минуле, або знаходяться на певному рівні економічної інтеграції.

На субрегіональному рівні відбувається узгодження аграрної та продовольчої політики учасників регіональних міжнародних об'єднань. При цьому існує певна конкуренція між країнами, що викликає протиріччя інтересів, на захисті яких має стояти держава.

Національний рівень забезпечення продовольчої безпеки є основним, але необхідно зазначити єдність та комплексність усіх рівнів. Регіональна продовольча безпека є складовою державної продовольчої безпеки. У формуванні особистої продовольчої безпеки провідна роль належить державі, яка забезпечує її усіма напрямками економічної політики - зовнішньоекономічною, соціальною, фіскальною, політикою зайнятості, тощо.

Державна політика продовольчої безпеки всередині країни забезпечує, таким чином, національну та особисту продовольчу безпеку громадян. Саме тут розкриваються її основні принципи.

Продовольча політика відображає сукупність заходів та стратегій, спрямованих на забезпечення стійкого виробництва, розподілу, доступу, споживання та ефективного управління харчовими ресурсами в межах країни або регіону. Її мета – гарантувати населенню стабільний та надійний доступ до якісних та безпечних харчових продуктів. Продовольча політика має велике значення для держави та суспільства:

1. Забезпечення безпеки харчування. Гарантування наявності достатньої кількості безпечних та якісних продуктів для всіх громадян.

2. Сприяння розвитку сільського господарства. Надання підтримки сільським господарствам для забезпечення сталого розвитку та підвищення виробництва.

3. Захист інтересів споживачів. Створення механізмів контролю та моніторингу якості харчових продуктів та інформування споживачів.

Основні напрямками продовольчої політики вважаються:

- Підвищення виробництва продукції. Заохочення сільськогосподарських підприємств до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.
- Сприяння екологічному сільському господарству. Захист навколишнього середовища і підтримка сільського господарства, використовуючи екологічно чисті технології.
- Розвиток кооперативов. Створення сільськогосподарських кооперативів для забезпечення співпраці фермерів та підвищення ефективності виробництва.

Основними завданнями у сфері формування продовольчої безпеки є:

- 1) сприяння динамічному розвитку всіх галузей аграрного сектору економіки України, підтримання високого рівня їх конкурентоспроможності;
- 2) запровадження ефективної системи охорони родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;
- 3) забезпечення вітчизняного виробництва якісного та безпечного продовольства в обсязі, необхідному для гарантування продовольчої безпеки України;
- 4) підтримання стабільності вітчизняного продовольчого ринку шляхом формування стратегічних запасів основних харчових продуктів;
- 5) запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків;
- 6) пропаганда серед населення принципів раціонального харчування;
- 7) удосконалення системи державного регулювання та управління у сфері продовольчої безпеки.

Принципи продовольчої безпеки визначають основні принципи та підходи, яких слід дотримуватися для забезпечення безпеки харчових продуктів

і захисту споживачів. Основні принципи визначається через міжнародні стандарти та організації, такі як Всесвітня організація здоров'я (ВОЗ) та Світова організація з продовольства та сільського господарства (ФАО). Одним із головних є відповідальність усіх ланок ланцюга постачання, де всі учасники ланцюга постачання харчових продуктів, включаючи виробників, постачальників, роздрібних торговців, мають відчувати відповідальність за якість і безпеку продукції.

Політика продовольчої безпеки визначається рядом основних принципів та напрямків, спрямованих на забезпечення стійкості та якості харчового ланцюга. Ось деякі з них:

1. Забезпечення фізичного доступу до їжі - розвиток інфраструктури та технологій для забезпечення рівного доступу населення до продуктів харчування; забезпечення доступності та доступності продуктів харчування за розумною ціною;
2. Забезпечення економічного доступу - розвиток економіки та збільшення можливостей для отримання достатнього доходу населенням для закупівлі продуктів харчування;
3. Збільшення виробництва та продуктивності - підтримка розвитку сільського господарства та інших сфер виробництва для забезпечення достатнього обсягу продовольства; впровадження технологій та сучасних методів виробництва для збільшення продуктивності;
- 4) Сприяння стійкому розвитку - заохочення стійких сільськогосподарських методів та управлінських практик для підтримки довгострокової стійкості харчового ланцюга;
- 5) Забезпечення якості та безпеки продуктів - встановлення та зміцнення нормативів щодо безпеки та якості продуктів харчування; моніторинг та контроль за виробництвом, транспортуванням та зберіганням продуктів для запобігання ризикам забруднення чи інших загроз здоров'ю;

6) Соціальна справедливість - забезпечення рівності у доступі до харчових ресурсів та можливостей для всіх верств населення, враховуючи вразливі групи;

7) Міжнародна співпраця - участь у міжнародних ініціативах та обміні досвідом для забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Ці принципи і напрямки служать основою для розробки та реалізації політики продовольчої безпеки в різних країнах і регіонах світу.

Сутність розробки алгоритму формування і реалізації продовольчої політики визначається комплексністю та системністю підходу до вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням національної та глобальної продовольчої безпеки (Додаток К).

Продовольча політика держави має бути спрямована насамперед на зміцнення внутрішнього ринку продовольства, розширення експорту продукції на інноваційно-інвестиційній основі, узгодженість дій всіх ланок ланцюга «виробництво-переробка-реалізація», розробку, моніторинг та відповідальність за виконання стратегій і програм, захист вразливих верств населення шляхом адресного розподілу продовольства та дотацій.

Проблеми продовольчої політики в Україні обумовлені низкою чинників:

- Недостатнє фінансування. Обмежені бюджетні кошти, які виділяються на розвиток аграрного сектору; низька ефективність виробництва. Відсутність сучасного обладнання та недостатня розвиненість сільськогосподарських технологій.

- Нестабільна політична ситуація. Політична нестабільність яка впливає на розвиток аграрного сектору

Становище української продукції на світовому ринку. Україна має великі можливості для експорту аграрної продукції на світові ринки. Однак, конкуренція з боку інших країн та відсутність сучасних маркетингових стратегій ускладнює ситуацію.

Україна також активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Світова організація з харчових продуктів та сільського господарства (ФАО) та Європейська комісія, для обміну досвідом та отримання фінансової та технічної підтримки.

Отже, продовольча політика України має на меті забезпечення продовольчої безпеки країни, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції та сталого розвитку сільського господарства. Держава активно працює над вирішенням цих завдань, спираючись на принципи сталого розвитку, раціонального використання ресурсів та співпрацю з міжнародними партнерами.

3.2. Комплексний характер продовольчої політики

Виходячи з системного характеру економічної безпеки, системний характер має мати і система її забезпечення.

Система економічної безпеки є системою вищого ступеню складності, що притаманно усім соціальним системам. Такі системи характеризуються:

- цілеспрямованістю;
- самовідтворенням;
- адаптивністю;
- розвитком;
- відкритістю;
- інтегративністю;
- цілісністю;
- історичністю;

Система представляє собою не просто сукупність її складових елементів, а таку їх сукупність, яка обумовлює виникнення нових інтегративних якостей, не притаманних її компонентам поза цією системою. Тобто виникає певний кумулятивний ефект, а також взаємний вплив окремих компонентів.

Можна казати про провідну роль систем та відносну самостійність її компонентів.

Переходячи до системи економічної безпеки та системи продовольчої безпеки, необхідно враховувати дію усіх їх компонентів їх взаємний вплив та суперечливість що потребує комплексного підходу. Комплексність виступає специфічною формою конкретизації системи.

Процес формування продовольчої безпеки країни має комплексний характер та пов'язаний з макроекономічним розвитком держави загалом та її регіонів зокрема. Згідно з чинним законодавством України, продовольча безпека визначається як захищеність життєвих інтересів людини, що виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримки відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та використання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

Комплексне поняття "продовольча безпека" містить кілька змістових аспектів, одним з них є той, що продовольча безпека забезпечується за умови відсутності самої можливості голоду чи довготривалого недоїдання великої кількості населення відображено на рисунку 3.1. [16, с. 12-18].

Рис. 3.1. Підходи до визначення поняття "продовольча безпека"

Продовольча безпека має тісний зв'язок із внутрішніми чинниками (розвиток аграрної сфери, продовольча забезпеченість країни) і зовнішніми чинниками (глобальна продовольча проблема, зовнішньоекономічна політика держави). Проте суспільству потрібне забезпечення корисним, безпечним для здоров'я і доступним (за ціною) продовольством, а питання їх якості останніми роками набуває особливої актуальності. Адже сьогодні на продовольчому ринку складно назвати виробників, які б якісно виробляли свою продукцію, спрямовували виробництво на якість, а не на збагачення.

Комплексне уявлення про сутність продовольчої безпеки можна подати так: продовольча безпека – це такий стан економіки, за якого гарантується стабільне забезпечення населення продовольством, незалежно від несприятливих умов у міжнародних відносинах чи несприятливої кон'юнктури світового ринку, в кількості та якості, що відповідають науково обґрунтованим параметрам (рис.3.2.).

Рис. 3.2 Основні складові формування державної політики продовольчого забезпечення

Для оцінювання можливих загроз продовольчої безпеки потрібно проаналізувати основні її показники. Треба зазначити, що Постановою КМУ [7] затверджено такі індикатори продовольчої безпеки:

- 1) добова енергетична цінність раціону людини;
- 2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів;

- 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах;
- 4) економічна доступність продуктів;
- 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- 6) місткість внутрішнього ринку певних продуктів;
- 7) продовольча незалежність за певними продуктами імпорту.

До основних загроз забезпечення продовольчої безпеки можна необхідно віднести:

1) економічна недоступність продовольства через невисокі та нестабільні доходи населення, зростання споживчих цін на продовольчі товари більш швидкими темпами, ніж доходи населення;

2) фізична недоступність через недостатнє виробництво продовольства, недостатній розвиток ринкової інфраструктури;

3) неможливість отримання екологічно безпечної для здоров'я продовольчої продукції, низький рівень якості та безпеки продовольства.

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

До основних напрямів підвищення стану продовольчої безпеки можна віднести:

- забезпечення стійкого зростання виробництва і підвищення доступності для споживачів продуктів рослинництва, тваринництва;
- необхідність гармонізації дій суб'єктів аграрно-продовольчої системи;
- налагодження обміну аграрно-продовольчою продукцією;
- формування механізму регулюючої дії на виробництво і торгівлю аграрно-продовольчими товарами на міжнародному і національному рівнях;
- введення нормативних торговельних націнок для підприємств оптової, роздрібної торгівлі в частині реалізації продуктів першої необхідності;

- об'єднання дрібних колективних селянських господарств у великі об'єднання в межах районів, областей, регіонів;
- введення мінімальних гарантованих закупівельних цін, що забезпечують товаровиробникам високу рентабельність виробництва і його розширення;
- підвищення рівня екологічності та якості продукції шляхом стимулювання біологічного виробництва екологічно безпечного продовольства, розвиток та впровадження біотехнологій, державний контроль за якістю продукції, сертифікація продукції згідно міжнародних стандартів якості;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні продовольчої безпеки та ін.

Комплексний характер і багаторівневий аспект продовольчої безпеки дає змогу виділити критерії віднесення забезпеченості сільськогосподарською продукцією і продовольством до конкретного виду продовольчої безпеки, якими є:

- рівень виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування відповідно до граничних значень показників продовольчої безпеки;
- рівень раціональних норм споживання продуктів харчування;
- участь у виробництві продовольства сільськогосподарських товаровиробників;
- здійснення експорту та імпорту продовольства.

Залежно від рівня забезпеченості сільськогосподарською продукцією і продовольством розрізняють:

– понаднормовий рівень забезпечення продовольчої безпеки – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства на рівні вище необхідного споживання населенням – забезпечується тільки за рахунок вітчизняних товаровиробників, здійснюється зовнішньоекономічна діяльність – експорт продукції;

– забезпечену продовольчу безпеку – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства переважно задовольняє внутрішні потреби держави, споживання на рівні вище необхідного – забезпечується за рахунок вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників;

– додатково забезпечену продовольчу безпеку – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства в повному обсязі задовольняє внутрішні потреби держави, споживання на рівні вище необхідного – забезпечується в тому числі за рахунок поставок сільськогосподарських товаровиробників інших держав;

– продовольча залежність – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства не задовольняє внутрішні потреби держави, споживання на рівні мінімально необхідного – забезпечується за рахунок зовнішніх поставок (імпорту) третіх країн.

Забезпечення продовольчої безпеки є однією з найважливіших функцій сучасних держав та міжнародних організацій. Продовольча безпека означає, що всі громадяни мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості якісних харчових продуктів, які відповідають їхнім харчовим потребам та є безпечними для споживання.

Роль продовольчої політики в гарантуванні безпеки надзвичайно важлива. Політика у сфері продовольства має на меті забезпечити стале виробництво, постачання, доступність та якість харчових продуктів. Вона також включає в себе моніторинг та управління ризиками, пов'язаними з продовольчою системою.

Однією з основних цілей продовольчої політики є забезпечення стійкості глобальної та національної продовольчої системи. Вона має реагувати на різні виклики, такі як зміна клімату, природні катастрофи, економічні зміни та інші чинники, що можуть впливати на доступність та ціни на харчові продукти. Продовольча політика також повинна сприяти збереженню біорізноманіття та сталому використанню природних ресурсів для виробництва їжі.

Забезпечення продовольчої безпеки також пов'язане з регулюванням якості та безпеки харчових продуктів. Продовольча політика має включати в себе нормативні акти, стандарти та системи контролю, які забезпечують безпеку та якість продукції. Це важливо для захисту споживачів від харчових небезпек, таких як харчові отрути та харчово-збуджені захворювання.

Політика у сфері продовольства також включає в себе соціальні аспекти, спрямовані на зменшення голоду та недоїдання вразливих груп населення. Це може включати в себе програми соціальної підтримки, які забезпечують доступність харчових продуктів для тих, хто перебуває в уразливому становищі.

Продовольча безпека також має глобальний вимір, оскільки продовольча система є взаємопов'язаною та залежною від інших країн. Спільні зусилля між країнами та міжнародними організаціями є важливими для розв'язання глобальних викликів у сфері продовольчої безпеки, таких як зміна клімату та глобальний голод.

Загалом, продовольча політика відіграє критичну роль у гарантуванні безпеки харчування та благополуччя суспільства. Вона об'єднує різні аспекти, такі як виробництво, постачання, якість, доступність та соціальна справедливість, з метою забезпечення, що кожен громадянин має доступ до належної харчової безпеки.

Національна продовольча політика України охоплює різноманітні заходи та підходи, спрямовані на забезпечення стійкої та доступної системи продовольчої безпеки для населення.

1. Розвиток сільського господарства: Збільшення інвестицій в аграрний сектор, підтримка сільських господарств, стимулювання використання новітніх технологій та методів у сільському господарстві.
2. Підтримка фермерів: Створення програм та проектів для малих та середніх сільськогосподарських підприємств, фермерських кооперативів, надання фінансової підтримки, консультацій та навчання.
3. Сприяння органічному сільському господарству: Розвиток та підтримка виробництва органічних продуктів, стимулювання природоохоронних методів сільського господарства.
4. Регулювання ринків та цін: Впровадження механізмів контролю за цінами на продовольчі товари, врегулювання ринкових відносин для запобігання зловживань та монополізації.

5. Програми соціальної підтримки: Здійснення заходів для забезпечення доступності продовольства для найбільш уразливих верств населення через соціальні програми, гранти, субсидії тощо.
6. Розвиток інфраструктури: Забезпечення ефективного транспорту та інфраструктури для зручного переміщення сільськогосподарської продукції від виробника до споживача.
7. Науково-дослідницька робота: Підтримка наукових досліджень у галузі сільського господарства та продовольства для впровадження нових технологій та покращення виробництва.
8. Екологічна стійкість: Здійснення заходів для зменшення впливу сільського господарства на навколишнє середовище, зокрема шляхом впровадження екологічно чистих методів виробництва.
9. Міжнародне співробітництво: Участь у міжнародних програмах та обміні досвідом з іншими країнами для вдосконалення продовольчої політики.

Ці заходи взаємодіють між собою, створюючи комплексний підхід до забезпечення стійкої та доступної системи продовольчої безпеки в Україні.

Комплексний підхід до стану продовольчої безпеки включає ряд аспектів та стратегій як на місцевому, так і на глобальному рівнях.

Аспекти та стратегії на місцевому рівні:

1. Сільське господарство:

- Розвиток та підтримка сільського господарства для забезпечення стійкості виробництва та врожайності.
- Використання новітніх технологій для підвищення ефективності виробництва.

2. Місцевий ринок:

- Розвиток місцевого ринку та підтримка малих фермерів та підприємців у сфері харчової промисловості.
- Збільшення доступності місцевих продуктів для споживачів.

3. Управління ресурсами:

- Раціональне використання водних ресурсів та землі для забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарського сектору.

4. Соціальна захищеність:

- Впровадження програм соціальної захищеності для уразливих груп населення.
- Забезпечення доступу до освіти та навчання щодо правильного харчування.

5. Локальна екологічна стійкість:

- Впровадження методів сільського господарювання, спрямованих на збереження ґрунтових ресурсів та мінімізацію впливу на довкілля.

Аспекти та стратегії на глобальному рівні:

1. Міжнародна співпраця:

- Співпраця між країнами та міжнародними організаціями для обміну технологіями, знаннями та ресурсами.

2. Глобальна торгівля продуктами харчування:

- Сприяння справедливій та взаємовигідній міжнародній торгівлі продуктами харчування.

3. Боротьба зі зміною клімату:

- Глобальні стратегії адаптації до змін клімату та мінімізація негативного впливу сільського господарства на клімат.

4. Гуманітарна допомога:

- Надання гуманітарної допомоги там, де є кризи продовольчої безпеки.

5. Розвиток нових технологій:

- Фінансування та підтримка досліджень для розробки нових технологій у галузі сільського господарства та продуктів харчування.

6. Економічна підтримка:

- Надання економічної підтримки країнам з низьким рівнем розвитку для покращення їхніх систем харчування.

Ці аспекти та стратегії взаємодіють між собою для створення ефективної та стійкої системи продовольчої безпеки як на місцевому, так і на глобальному рівнях.

3.3. Стан продовольчої безпеки України та шляхи її покращення

Економічна безпека держави є однією з найважливіших умов стабільного і гармонійного розвитку суспільства, забезпечення його соціально-економічних інтересів, захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для оцінки рівня економічної безпеки держави в Україні можна використати різні підходи та методики, які базуються на аналізі різних показників, сфер, рівнів і критеріїв економічної діяльності держави. Про стан економічної безпеки держави свідчать такі дані:

- За даними Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2021-2023 роки, який був затверджений Кабінетом Міністрів України, очікувалось, що в 2021 році реальний ВВП України зросте на 4,1% порівняно з 2020 роком, коли він скоротився на 4,0% через наслідки пандемії COVID-19. У 2021 році прогнозувалося подальше зростання ВВП на 4,7%, а у 2023 році - на 5,0%. Однак ці показники все ще нижчі за рівень 2019 року, коли ВВП України становив 153,8 млрд доларів США. Також очікувалось, що рівень безробіття у 2021 році складе 9,2%, у 2022 році - 8,5%, у 2023 році - 8,0%, що свідчить про низьку зайнятість населення та недостатню ефективність ринку праці.
- За даними Індексу глобальної конкурентоспроможності, який є одним з найбільш авторитетних і впливових рейтингів у світі, що оцінює здатність країн до сталого економічного зростання і розвитку, Україна в 2021 році посіла 83-є місце серед 144 країни світу, підвищивши свою позицію на 2 пункти порівняно з 2020 роком. Проте за окремими індексами, такими як інститути, інфраструктура, стабільність

макроекономічного середовища, ринок праці, розмір ринку, інноваційний потенціал, Україна зайняла від 66-го до 130-го місця, що свідчить про низький рівень конкурентоспроможності держави за цими напрямками.

- За даними Оцінки рівня бюджетної безпеки України, яка була проведена на основі аналізу 16 показників, що характеризують стан бюджетної системи України, рівень бюджетної безпеки України в 2021 році склав 0,46 балів за 1-бальною шкалою, що свідчить про низький рівень бюджетної безпеки держави. За окремими складовими бюджетної безпеки держави, такими як фіскальна, дефіцитна, боргова, ресурсна, розподільча, рівень бюджетної безпеки України варіювався від 0,20 до 0,66 балів, що також свідчить про низький або середній рівень бюджетної безпеки держави за цими сферами. Основними причинами низького рівня бюджетної безпеки України є високий рівень дефіциту бюджету, великий обсяг державного боргу, низька ефективність податкової системи, недостатність власних доходів місцевих бюджетів, нерівномірність розподілу бюджетних ресурсів між регіонами.

Сучасний стан продовольчої безпеки України можна охарактеризувати наступним чином:

1) Позитивні аспекти:

- Україна є одним з провідних світових експортерів зернових і зернобобових культур, а також інших продуктів харчування, таких як олія, цукор, м'ясо, молоко тощо. За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, у 2020 році експорт продовольчої та сільськогосподарської продукції склав 22,2 млрд доларів, що становить 43,1% від загального експорту країни. Україна є гарантом продовольчої безпеки багатьох країн світу, особливо в умовах пандемії COVID-19, коли було порушено глобальні ланцюги постачання.

- Україна має значний потенціал для підвищення продуктивності та якості сільськогосподарського виробництва, завдяки наявності родючих чорноземів, сприятливого клімату, висококваліфікованої робочої сили,

розвиненої науково-технічної бази та інноваційних технологій. Україна також активно розвиває відновлювані джерела енергії в сільському господарстві, що сприяє зменшенню енергозалежності та забруднення навколишнього середовища.

2) Виклики:

- Україна має низький рівень продовольчої незалежності за деякими видами продуктів харчування, що виявляється в високій залежності від імпорту. За даними Держстату, у 2020 році Україна імпортувала продуктів харчування на суму 6,2 млрд доларів, що становить 12,8% від загального імпорту країни. Найбільшу частку у структурі імпорту продуктів харчування становили риба і морепродукти (17,6%), фрукти і горіхи (16,3%), олії рослинні (11,9%), цукор і кондитерські вироби (10,4%), кава, чай, какао (9,5%), м'ясо і субпродукти (7,8%), молоко і молочні продукти (6,2%), овочі (5,8%), спиртні напої (4,9%), тютюн (3,5%) тощо. За даними Держмитслужби, у 2020 році другим за обсягом постачальником продуктів харчування в Україну був Європейський Союз, з часткою 11,7% від загального імпорту продуктів харчування. Така залежність від імпорту створює ризики для продовольчої безпеки України, особливо в умовах геополітичної нестабільності, торгових війн, санкцій, природних катаклізмів, військових дій.

Україна стикається із збільшенням частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ, таких як посухи, зливи, град, заморозки, повені, шкідники, хвороби тощо, через зміну клімату. У 2020 році Україна втратила близько 10% врожаю зернових культур через посуху. Прогнози експертів вказують на можливе зменшення врожайності сільськогосподарських культур на 20-30% до 2050 року через ці зміни. Україні необхідно адаптувати продовольчу систему до нових умов, зменшувати викиди парникових газів, зберігати біорізноманіття, охороняти ґрунти, воду, ліси тощо.

3) Стратегічні заходи:

Україна повинна розробити комплексну національну стратегію продовольчої безпеки, яка враховує всі аспекти продовольчої системи,

включаючи якість і безпеку продуктів, незалежність та конкурентоспроможність, мінімізацію втрат та відходів, екологічність, адаптацію до зміни клімату, соціальну справедливість. Ця стратегія повинна відповідати міжнародним зобов'язанням, національним інтересам і регіональним особливостям, а також враховувати думку громадськості та зацікавлених сторін.

Україна повинна розвивати продовольчу систему через інновації, науку, освіту та співпрацю. Для цього важливо підтримувати наукові дослідження, стимулювати винаходи та патенти, підвищувати кваліфікацію фахівців, використовувати цифрові технології (IoT, AI, блокчейн, Big Data, хмарні обчислення, дрони, супутникове спостереження) у продовольчій системі. Важливо також приєднуватися до міжнародних ініціатив і співпрацювати у сфері міжнародної торгівлі, інвестицій, обміну досвідом і технологіями у галузі продовольства.

Стан продовольчої безпеки України визначається за декількома ключовими індикаторами та показниками, які відображають різні аспекти доступності, якості та сталості продовольства наведена в Додатку Л.

Україна тривалий час позиціонується як гарант продовольчої безпеки в багатьох країнах світу завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Внесок України до світового продовольчого ринку у 2021 р. був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн. осіб [55].

Для з'ясування того, наскільки країна успішно вирішує внутрішні проблеми продовольчої безпеки, в тому числі порівняно з іншими країнами світу, використовується Індекс глобальної продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), який дозволяє відстежити основні проблеми економічної доступності, фізичної наявності та якості продовольства країни.

Глобальний індекс продовольчої безпеки був розроблений і побудований Economist Impact і підтримується Corteva Agriscience [69].

Згідно з даними The Economist, у 2021 р. лідером рейтингу продовольчої безпеки серед 113 країн світу стала Ірландія (табл. 3.1).

Ірландія, Австрія, Великобританія, Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди, Канада, Японія, Франція та США поділили першу десятку із загальним показником GFS у діапазоні 79,1-84,0 бали за індексом. Із чотирьох категорій GFSI Європейський регіон показав найкращі показники за рівнем доступності.

Таблиця 3.1.

Індекс глобальної продовольчої безпеки (GFSI) країн у 2021 році

Рейтинг	Країна	Загальний бал	Показники			
			Економічна доступність	Фізична доступність	Якість і безпека	Природні ресурси та стійкість
1	Ірландія	84,0	92,9	75,1	94,0	74,1
2	Австрія	81,3	90,5	75,2	91,2	65,7
3	Велика Британія	81,0	91,1	72,7	89,6	69,0
4	Фінляндія	80,9	91,7	66,2	93,8	75,1
5	Швейцарія	80,4	89,0	76,9	86,4	65,1
6	Нідерланди	79,9	89,7	73,7	92,2	61,2
7	Канада	79,8	87,6	77,7	94,5	54,4
8	Японія	79,3	90,0	75,7	83,4	61,9
9	Франція	79,1	90,3	67,0	92,1	67,5
10	США	79,1	88,7	71,0	94,3	61,3
58	Україна	62,0	73,9	51,8	71,9	49,3
113	Бурунді	34,7	24,0	33,7	45,7	44,8
-	Середній	60,9	66,7	56,7	68,0	50,8

Джерело: побудовано за даними Itrast Ecomotis

Україна у загальносвітовому рейтингу займає 58 позицію з показником GFSI 62,0% та за показниками економічної доступності продовольства, якості і безпечності харчових продуктів посідає останнє місце серед європейських країн. За іншими двома показниками, які визначають достатність національного постачання продовольства, ризику порушення поставок, дослідницький потенціал для розширення і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та оцінює вплив країни на зміни клімату, його схильність до природно-ресурсних ризиків та спроможність країни адаптуватися до цих ризиків, також займає останні позиції, випереджаючи Сербію і Словаччину [72].

Але останні 10 років Україна, маючи значний аграрний потенціал, демонструє позитивну динаміку у комплексі вирішення продовольчої безпеки країни (рис. 3.3.).

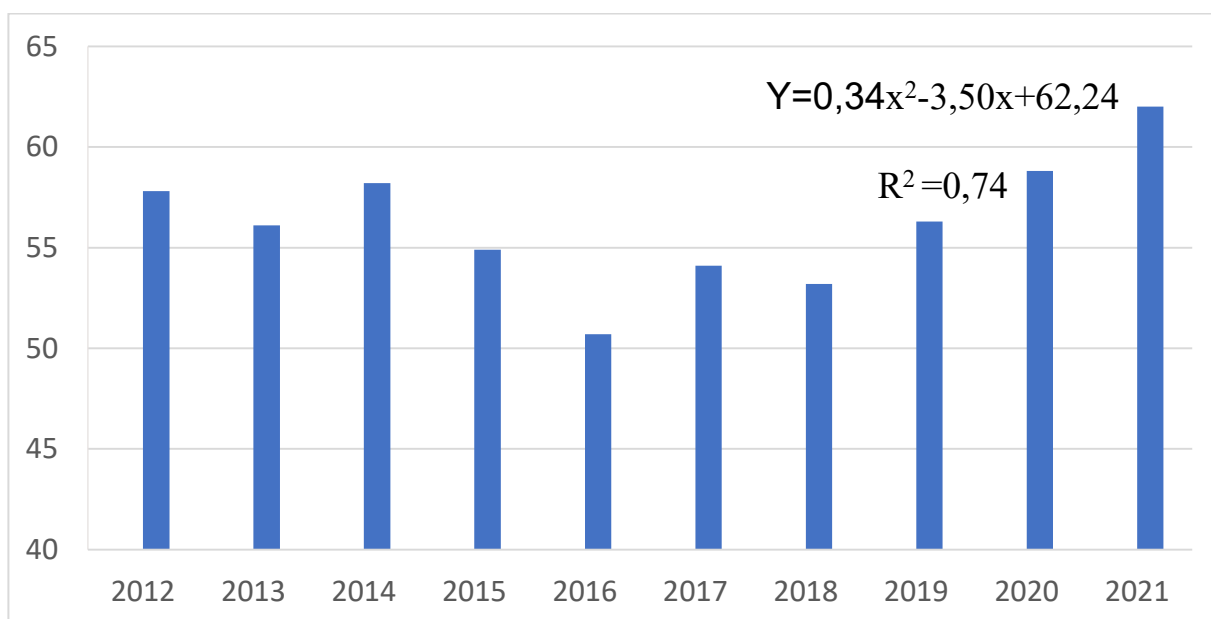

Рис. 3.3. Індекс глобальної продовольчої безпеки (GFSI) в Україні в 2012-2021 рр., %. Джерело: побудовано за даними *Imract Economis*

Крім того, доцільно відмітити, що Україну включено в найбільш перспективну четвірку глобальних експортерів зерна, вона стала потенційним гравцем розподілу фінансових потоків світового ринку продовольства. У 2021 р. Україна ввійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, який підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН через економічну і соціальну Раду ООН і конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [17]. Уперше в історії Міжнародну зернову раду (International Grains Council, міжурядова організація, діяльність якої покликана сприяти розвитку і зміцненню міжнародної співпраці щодо зернових культур між країнами-експортерами та імпортерами зерна) очолив представник України – заступник міністра економіки України [71].

Україна стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових. За результатами 2020/2021 маркетингового року експорт зернових і зернобобових та продуктів їх переробки склав 44,9 млн. т.

Зокрема, експортовано 16,6 млн. т пшениці, 4,2 млн. т ячменю, 18,4 тис. т жита, 23,1 млн. т кукурудзи, а також 126,9 тис. т борошна [74].

На сільське господарство припадає близько 20% ВВП (враховуючи суміжні галузі, розташовані на ланцюгу створення доданої вартості) України і більше 40% загальних доходів від експорту. Крім того, що сільське господарство є важливим сектором з точки зору ВВП і зайнятості (близько 15% від загальної чисельності населення України), сільськогосподарські виробники забезпечують місцеве населення майже 100% споживання основних сільськогосподарських культур, овочів і не менше 80% споживання м'яса [66]. Незважаючи на величезний потенціал сільськогосподарського виробництва України, війна серйозно впливає не тільки на глобальну, а й на внутрішню продовольчу безпеку, оскільки головний напрям російського вторгнення в Україну припадає саме на ті області, де вирощують більшу частину української пшениці – Харківську, Дніпропетровську, Херсонську, Запорізьку. Окрім того, бойові дії перекрили шляхи експорту зерна – басейни Азовського та Чорного морів.

У 2022 році, за даними ООН, до 323 млн людей у всьому світі перебувають у стані «гострої продовольчої нестабільності» або перебувають у групі високого ризику. А за оцінками експертів Integrated Food Security Phase Classification, цього року кількість людей у світі, яким загрожує різке скорочення харчування, буде на 25% більшою, ніж торік.

В Україні продовольча безпека характеризується низкою показників, які за 1990-2020 рр. значно скоротилися. Добова енергетична цінність раціону українця у 2020 р. залишилася практично на рівні попереднього року та склала 2674ккал (у 2019 р. – 2691 ккал). При цьому калорійність раціону на 8% вища, ніж визначений гранично допустимий рівень для цього показника – 2500 ккал, проте на 9% є нижчою, ніж у 2013 р. (рис.3.4.) [66].

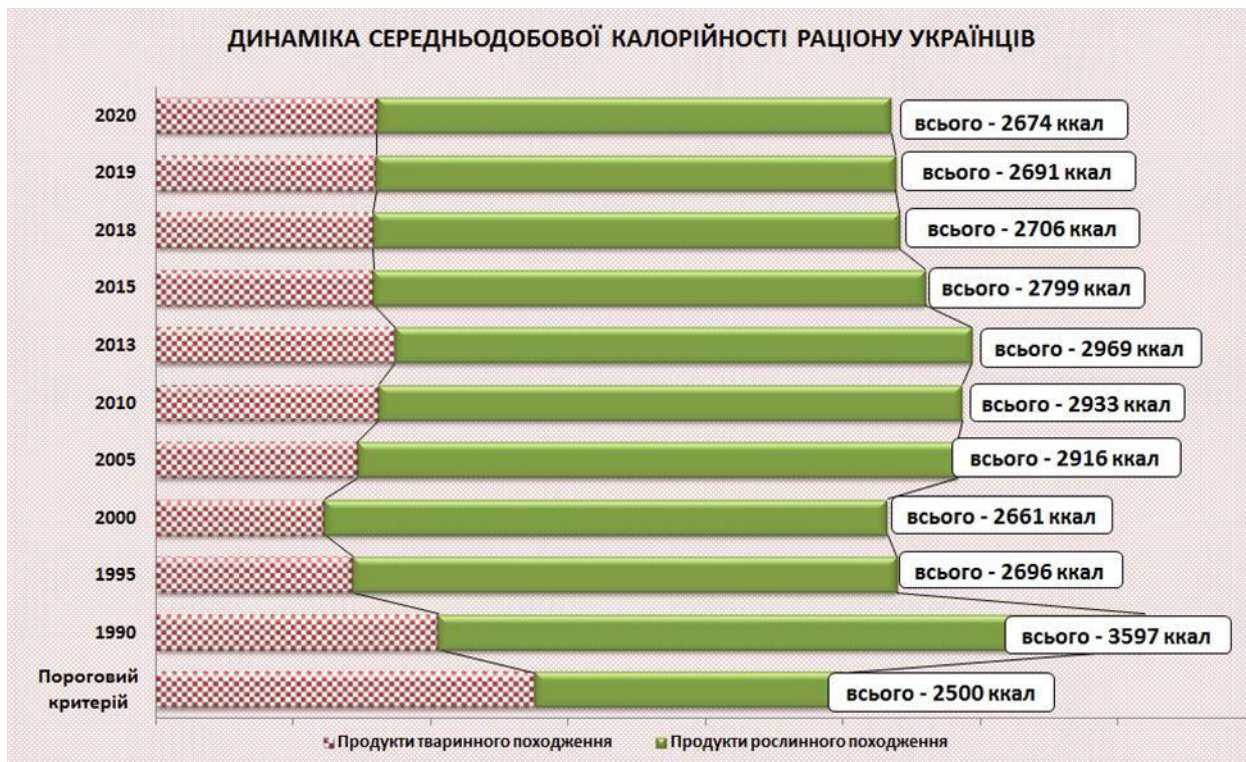

Рис. 3.4. Динаміка середньодобової калорійності раціону українців.

За структурою основна частка калорійності раціону забезпечується завдяки споживанню продукції рослинництва – 1919 ккал, або 71%. На продукцію тваринництва припадає 29%, що складає 787 ккал. Структури споживчих продовольчих витрат порівняно з попереднім роком суттєвих змін не зазнала. Перші три позиції посідають витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 25% , хліб і хлібопродукти –14% (576 грн), молоко і молочні продукти – 14%. У 2020 р., як і у попередні роки, задоволення потреб населення у продовольчих товарах у межах купівельної спроможності переважно забезпечувалося завдяки продукції вітчизняного виробництва. Найбільша залежність від імпортної продукції спостерігається по таких позиціях: риба та рибопродукти, які виловлюються лише у водах морських економічних зон, – 80%. Це пов'язано з особливостями біологічного циклу вирощування риб і рибопродуктів державами на морських узбережжях. Висока частка імпорту сформована по групі «Олії рослинні» (близько 43%). Такий стан імпорту обумовлений ввезенням тропічних олій, а саме пальмової та кокосової олії(90%), та користуються попитом у вітчизняних виробників продукції харчової

промисловості. У плодово-ягідній групі значна частка імпорту у внутрішньому продовольчому споживанні (35,9%) пояснюється ввезенням значних обсягів екзотичних плодів, на які утримується активний попит з боку вітчизняного споживача, проте їх культивування не властиве для України (банани, цитрусові, ківі тощо).

Основними проблемами щодо забезпечення продовольчої безпеки в країні є такі [78].

- кліматичні умови. Мінливість клімату та схильність до впливу ускладнених, частих і посиленних екстремальних кліматичних явищ загрожують підірвати і навіть повернути назад прогрес, досягнутий на шляху ліквідації голоду і неповноцінного харчування.

- фінансові умови. Оптимальне поєднання елементів системи фінансового забезпечення продовольчої безпеки обумовлюють її основну мету: формування фінансової основи для сталого розвитку аграрного сектору економіки (в тому числі соціальної інфраструктури), підвищення конкуренто-спроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Враховуючи недостатність власних ресурсів та обмежений доступ до залучених коштів, підприємства з виробництва продовольчої продукції, а саме аграрні виробники, не мають можливості своєчасного оновлення основних засобів, проведення закупівлі зернових для посівної компанії та заходів щодо вирощування продукції тваринництва.

- трудові ресурси. Ситуація з трудовим потенціалом, яка склалася в Україні, є проблемною. Оскільки трудовий капітал з кожним роком зменшується, виникає ситуація, за якої більшість аграрних виробників не забезпечені працівниками, а це призводить до втрат урожаю чи неможливості збільшувати обсяги вирощування тварин в аграрних підприємствах.

- політичні умови. Нестабільність політичної ситуації в країні призводить до погіршення ситуації в бізнес-середовищі. Більшість малих і середніх підприємців не мають можливості вести бізнес, адже вони зосереджують свою діяльність саме в аграрному секторі. Передусім це великі ставки

оподаткування, відсутність державного регулювання цін на аграрну продукцію та державної підтримки загалом.

Необхідними та достатніми умовами для моніторингу та оцінювання їх успішного здійснення в пріоритетних галузях сільського господарства та продовольчої безпеки можна визначити такі:

- партнерство у сфері клімату, сільського господарства та продовольчої безпеки на національному та місцевому рівнях має важливе значення для управління кліматичними ризиками, пов'язаними зі стихійними лихами (наприклад, екстремальні метеорологічні явища), і прийняття рішень у галузях сільського господарства та продовольчої безпеки. Саме на національному та місцевому рівні приймаються рішення, що стосуються політики, планування та управління ризиками, а також заходи щодо забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій;

- налагоджений зв'язок учених у галузях сільського господарства та продовольчої безпеки, служб популяризації сільськогосподарських знань і спільноти осіб, які приймають рішення, забезпечуючи поліпшення та розширення прикладних досліджень для задоволення відповідних потреб користувачів;

- держава як суб'єкт системи фінансового забезпечення продовольчої безпеки, акумулюючи та перерозподіляючи фінансові ресурси, має брати участь у створенні умов, що забезпечать основу ведення розширеного відтворення, використовуючи такі інструменти, як субсидії на сільськогосподарське виробництво і матеріально-технічні ресурси; лізинг сільськогосподарської техніки і племінних тварин з використанням бюджетних коштів; підтримка страхування врожаю сільськогосподарських культур; фінансування інвестиційної діяльності та ін.

Таким чином, в умовах загальної глобалізації та інтеграції України у світове господарство необхідно відстоювати національні інтереси та удосконалювати систему фінансового забезпечення аграрного сектору економіки на основі консолідації ресурсів держави та бізнесу.

Продовольчий товаропровідний ланцюжок - це складна мережа, що включає виробників, споживачів, сільськогосподарські та рибальські виробничі ресурси, переробку та зберігання, транспортування, збут тощо. На початку кризи продовольчі товаропровідні ланцюжки працювали з перебоями, оскільки багато країн запровадили обмеження на переміщення товарів та людей між країнами та всередині країн. Потім деякі країни, стурбовані невизначеністю, пов'язаною з постачанням продовольства, обмежили експорт продовольства, що ще більше ускладнило ситуацію. Ці протекціоністські заходи були запроваджені частково для того, щоб уникнути зростання місцевих цін на продовольство, оскільки з ослабленням національних валют виробникам продовольчих товарів продавати на експорт стало вигідніше, ніж на внутрішньому ринку. Інфляція цін на продовольство, що виникла в результаті, могла призвести до серйозних наслідків - посилити бідність і викликати соціальні та політичні хвилювання. На щастя, надмірного протекціонізму вдалося уникнути, і багато запроваджених обмежень було скасовано, а країни вибрали загалом стриманий та розумний підхід. У глобальному масштабі постачання продовольства достатнє, і ринки поки що залишаються доволі стійкими [50].

В останні роки впровадження інформаційних технологій в сільському господарстві призвело до коригування способів обробки сільськогосподарських культур та управління полями. Технології докорінно змінили концепцію сільського господарства, зробивши його більш вигідним, ефективним, безпечним та простим. П'ять найкращих новітніх технологій в сільському господарстві, визнаних фермерами:

- ГІС технології в сільському господарстві та GPS сільське господарство
- Супутникові знімки
- Дрони та інші аерофотознімки
- Інформаційні технології для сільського господарства та онлайн-дані
- Об'єднання наборів даних

Як результат, сучасні ферми отримують значні вигоди від інформаційних технологій у сільському господарстві, що постійно розвиваються. Ці переваги включають зниження споживання води, поживних речовин та добрив, зниження негативного впливу на навколишню екосистему, зменшення хімічного стоку у місцеві ґрунтові води та річки, підвищення ефективності, зниження цін та багато іншого. Таким чином, бізнес стає економічно вигідним, розумним та стійким.

Подальші перспективи у сфері продовольчої політики вимагають комплексного підходу та вдосконалення на різних рівнях, починаючи від національного законодавства до глобальних стратегій. Для того, щоб вдосконалити ситуацію та забезпечити сталість та доступність продуктів харчування для усіх, необхідно враховувати наступні аспекти та рекомендації:

1. Стійкість до змін клімату та природних катастроф: Потрібно активно розвивати та впроваджувати стійкі методи виробництва та управління, які дозволять сільському господарству адаптуватися до змін клімату та уникати руйнівних наслідків екстремальних погодних явищ.

2. Підтримка та розвиток сільськогосподарських технологій: Інновації у галузі сільського господарства, включаючи сучасні технології та використання штучного інтелекту, можуть покращити ефективність виробництва та зменшити вплив на довкілля.

3. Розвиток стійких систем харчування: Забезпечення доступу до здорової та стійкої їжі для всіх потребує створення стійких систем харчування, які враховують екологічні, економічні та соціальні аспекти.

4. Підтримка малих сільськогосподарських господарств: Дрібні ферми та сімейні сільськогосподарські господарства грають важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки та збереженні біорізноманіття. Потрібна підтримка та заохочення їх розвитку.

5. Глобальна співпраця та обмін знаннями: Важливо сприяти співпраці між країнами та обміну знаннями у сфері сільського господарства та

продовольчої безпеки, щоб використовувати кращі практики та досвід з усього світу.

6. Політика зменшення втрат та відходів харчових продуктів: Зменшення втрат харчових продуктів під час виробництва та постачання, а також боротьба з їхнім надмірним викиданням, може позитивно позначитися на доступності харчових ресурсів.

7. Соціальна справедливість та рівність: Гарантування рівного доступу до продуктів харчування та боротьба з голодом та недоїданням є ключовими завданнями у рамках покращення продовольчої політики.

8. Ефективне управління ресурсами та підтримка виробників: Ефективне використання ресурсів та підтримка виробників харчових продуктів сприяє сталому розвитку сільського господарства та забезпеченню продовольчої безпеки.

Ці перспективи відображають потребу в інноваціях, узгоджених діях різних сторін, врахуванні викликів та змін у суспільстві для забезпечення стійкості та сталого розвитку продовольчої системи.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Формування загальнодержавної продовольчої безпеки є ключовим пріоритетом політики держави. Стан продовольчої безпеки визначає, зокрема, рівень життєзабезпеченості населення, його добробуту та соціальноекономічний розвиток суспільства.

Механізм формування продовольчої безпеки базується на упровадженні відповідних заходів, рішень і дій щодо забезпечення ресурсами, інструментами, технологіями планування, організації, мотивації та контролю ефективної взаємодії інститутів влади і суспільства у процесі розвитку сфери продовольства.

Проведений аналіз численних літературних джерел, а також результати самостійно проведених досліджень підтвердили значимість врахування показників економічної безпеки в управлінні процесами на державному рівні.

Визначено, що досягнення продовольчої безпеки передбачає реалізацію таких основних напрямів вирішення проблеми:

- 1) підтримання постачання продовольства на рівні, достатньому для здорового харчування;
- 2) забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення;
- 3) усунення залежності від імпорту та захист інтересів вітчизняних товаровиробників.

Основними завданнями держави щодо забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України доцільно враховувати:

- 1) досягнення стійкого зростання сільськогосподарського виробництва завдяки поліпшенню використання ресурсного потенціалу та підвищенню ефективності виробництва;
- 2) стабілізація ринкової кон'юнктури і цінових коливань на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування;
- 3) наближення рівня споживання населенням продуктів харчування до науково обґрунтованих норм;

4) забезпечення доступності продовольства відповідно до купівельної спроможності населення та забезпечення необхідної якості продуктів харчування;

5) забезпечення продовольчої безпеки шляхом збільшення експорту продовольчої продукції (за умови відповідного забезпечення потреб внутрішнього ринку) і зниження (заміщення) імпорту продовольства, що виробляється (може вироблятися в достатній кількості) в Україні.

Продовольча безпека в системі економічної безпеки держави є ключовим аспектом забезпечення стабільності та добробуту суспільства.

На нашу думку наводимо шляхи, які можуть сприяти покращенню продовольчої безпеки:

1. Стратегічна важливість продовольчої безпеки - продовольча безпека має вирішальне значення для економічної безпеки держави. Забезпечення населення стабільним доступом до якісних продуктів харчування є необхідною передумовою для забезпечення стабільності і розвитку країни.

2. Глобальний вимір продовольчої безпеки - у світі глобалізованих ринків та торгівлі, продовольча безпека стає міжнародним питанням. Співпраця та обмін досвідом з іншими країнами стають важливим елементом забезпечення національної безпеки в цьому контексті.

3. Сприяння розвитку сільськогосподарського сектору - зростання продуктивності та конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору є ключовим завданням для забезпечення продовольчої безпеки. Інвестиції в аграрну інфраструктуру та технології грають важливу роль у досягненні мети.

4. Управління ризиками та адаптація - сучасна система продовольчої безпеки повинна бути гнучкою та готовою адаптуватися до змін, таких як кліматичні зміни, економічні коливання та глобальні кризи. Ефективне управління ризиками є важливим елементом стратегії.

5. Залучення громадянського суспільства - широке залучення громадськості, включаючи громадянське суспільство та неприбуткові організації, в процес

прийняття рішень щодо продовольчої політики сприяє створенню більш прозорої та справедливої системи.

Усі ці шляхи разом формують комплексний підхід до забезпечення продовольчої безпеки в рамках економічної безпеки держави. Лише поєднання заходів на національному та міжнародному рівнях може гарантувати сталу та стійку систему продовольчої безпеки, що відповідає вимогам сучасного світу.

Стратегія продовольчої безпеки має бути спрямована на: забезпечення необхідного обсягу продовольства за рахунок власного виробництва та, при необхідності, за рахунок імпорту; підтримання стабільності продовольчого забезпечення за рахунок зменшення коливань пропозиції та врожайності, адекватного управління національним запасом продовольства, розвитку транспортної інфраструктури та систем розподілу; забезпечення доступу до доступних продуктів харчування для всіх груп населення. Необхідно забезпечити такі соціальноекономічні відносини, які б гарантували доступ до продуктів харчування всьому без винятку населенню країни.

Покращення продовольчої безпеки вимагає спільних зусиль урядів, громадянського суспільства, міжнародних організацій та приватного сектору. Лише інтегрований та узгоджений підхід може забезпечити сталі та значущі результати у досягненні цієї стратегічної мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Бабенко А.А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис. канд. екон. наук; Луган. нац. аграрний ун. / А.А. Бабенко. — Луганськ, 2005. — 24 с.
2. Банах О.І. Теоретичні засади оцінювання продовольчої безпеки як об'єкта статистичного спостереження / О.І. Банах // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. — 2016. — Т. 21. Вип. 7—2 (49). — С. 187—192.
- 3.Барановський О. І. Фінансова безпека України (методологія оцінки та механізм забезпечення) : моногр. / О. І. Барановський. — К. : Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2014. — 759 с.
- 4.Басюркіна Н.Й. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України / Н.Й. Басюркіна // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Вип. 29. – Одеса : Вид-во ОДЕУ, 2008. – С. 89-98
- 5.Батюк Л. А. Продовольча безпека та досвід її забезпечення в деяких розвинутих країнах світу / Л. А. Батюк // Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. – 2020. – Вип. 105. – С.72—79.
- 6.Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко //Розбудова держави. 2017. № 1 – 6. – С. 66–73.
- 7.Вараксіна О.В. Теоретичні основи продовольчої безпеки як економічної категорії / О.В. Вараксіна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. — 2013. — № 1 (56). — С. 50—55.
- 8.Вдовенко Н.М. Теоретична сутність формування передумов забезпечення продовольчої безпеки на основі інноваційного розвитку аграрного сектора / Вдовенко Н.М. // Економіка Криму. — 2013. — № 2 (43). — С. 42—46.
- 9.Власов В. І. Глобальна продовольча проблема : [монографія] / В. І. Власов. — К., 2021. — 506 с.
- 10.Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2018. – 48 с.

11. Волченко Н. В. Продовольча безпека: теоретичні аспекти та реалії сьогодення [Електронний ресурс]: монографія / Н. В. Волченко // Система національного менеджменту в контексті інтеграційного виміру. - Суми: ПП Вінниченко М. Д., ФОП Литовченко Є. Б., 2014. - С. 38- 57. 2.
12. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : [монографія] / В. Є. Воротін. – К. : Вид-во УАДУ, 2022. – 392 с.
13. Гайдуцький П.І. Україні потрібна нова аграрна політика // Економіка АПК. – 2005. – №10. – С. 3-7.
14. Глобалізація і продовольство : монографія / П. Т. Саблук та ін. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2022. 632 с.
15. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки держави / В. Гнатенко // Науковий вісник: Державне управління. – 2021. – № 1 (7). – С. 66-82.
16. Гойчук О.І. Продовольча безпека. Житомир: Полісся, 2014. 384 с.
- Губський Б. В. Внутрішні та зовнішні фактори економічної безпеки України / Б. В. Губський // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1-2. – С. 75–79.
17. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О.І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 12-18.
18. Гринишин В. Є. Місце продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави. Механізми управління розвитком територій : зб. наук. праць, Житомир, 20–21 жовт. 2020 р. Житомир : Поліський національний університет, 2020. С. 230–232.
19. Дем'яненко С., Свідерська І. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України // Економіка України. — 2014. — №8. — С. 72—79.
20. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення : [монографія] / А. О. Дегтяр. – Х. : Вид-во ХРІДУ НАДУ “Магістр”, 2014. – 224 с.
21. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД. – 2022. – 144 с.
22. Економічна безпека: навч. посіб. / З. С. Варналій [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія / З. С. Варналій . – К. : Знання, 2019. – 647 с.

- 23.Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: КНТЕУ, 2021. – 309 с.
- 24.Закон про державну підтримку сільського господарства в Україні 2004 (Верховна Рада України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення: 25.09.2023).
- 25.Закон України «Про продовольчу безпеку» № 4227 – VI від 22.12.2011 року.
- 26.Залізнюк В. П. Механізми забезпечення продовольчої безпеки в розвинених країнах. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1300> (дата звернення: 12.07.2023).
- 27.Згадова Н.С., Рогатіна Л.П., Діагностика фінансово-економічних ризиків України в умовах глобальної кризи економіки Вісник ХНАУ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА. Серія „Економічні науки”. № 2. 2020. с.113-124
- 28.Згадова Н.С., Атамась Г.П., Губко В.І. Аналітична оцінка фінансових результатів діяльності підприємств Одеської області. «Бізнес-навігатор». 2020. Випуск 4 (60).
- 29.Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua> (дата звернення: 17.10.2023).
- 30.Карпенко В. В. Стратегічне планування розвитку сільських територій в Україні. // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. ОРІДУ. — Вип. 2 (26). — О.: ОРІДУ, 2006. — С. 88—96.
- 31.Конституція України // Відомості Верховної Ради України від 28.06.1996 р.
- 32.Кліменко О.В. Напрями забезпечення продовольчої безпеки України // Електронний ресурс: www.economy.in.ua 5. Кузьо Р. М. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики. Сучасні виклики продовольчої безпеки: матеріали круглого столу (15 травня 2015 року). – Львівський НАУ. Львів, - 77 с. –2015. С. 38-41 (дата звернення: 25.09.2023).
- 33.Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 142-148.

- 34.Крисенко К. А. Глобалізація та її наслідки для економіки країн світу. Державний навчальний заклад «Центр». 2020. URL: <http://center.kr-admin.gov.ua/index.php?q=Elibr/27.html> (дата звернення: 18.11.2023).
35. Кравчук П. Я. Сутність та наслідки глобалізації світової економіки. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2008. № 7. С. 297–299.
- 36.Лукінов І.І. Продовольча безпека у світовому вимірі / І.І. Лукінов // Економіка АПК. – 2021. – № 4.
- 37.Лушпаєв С.О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки Ук раїни / С.О. Лушпаєв // Часопис Київського університету права. — 2021. — № 2. — С. 211—214.
38. Манзій І. Б. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз / І. Б. Манзій // Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. — Суми : СНАУ, 2008. — Вип. 8/1 (31). — С. 27—31. — (Серія: Економіка та менеджмент).
- 39.Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (дата звернення: .09.10.2023).
- 40.Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007р. № 1379. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF/> (дата звернення: 03.10.2023).
- 41.Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис.канд.екон. наук : спец. 08.00.01. /І. Г. Мішина. – Донецьк, 2019. – 235 с.
- 42.Москаленко В. Ф., Пономаренко В. М., Грузева Т. С. Система скорочення нерівності в охороні здоров'я населення та її прогнозна ефективність. Вісник соціальної гігієни і організації охорони здоров'я. 2021. № 2. С. 5–10.
- 43.Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України.

Харків : Вид-во «Точка».2019. 311 С.

44.Мостова А. Д. Зарубіжний досвід державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 26(2). С. 7-14.

45.Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання : [монографія] / Г. І. Мостовий. – Х. : Основа, 2012. – 300 с.

46.Надвиничний С. А. Економічний розвиток аграрної сфери регіонів України в умовах глобалізації: теорія, методологія, практика : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2018. 344 с.

47.Настич В. Г. Стан та проблеми продовольчої безпеки України / В. Г. Настич // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2015. – № 2. – С. 25–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2015_2_6 (дата звернення: 10.11.2023).

48.Новіков Є.Ю. Забезпечення глобальної продовольчої безпеки в умовах прискорених кліматичних змін / Є.Ю. Новіков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64963/22-Novikov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.11.2023).

49. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 09.06.2023).

50.Онегіна В, Антощенкова В. Основи глобальної продовольчої безпеки Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2022. № 1 (103). С. 140.

51.Офіційний сайт Держстату України. URL :www.ukrstat.gov.ua.

52.Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/> (дата звернення: 14.10.2023).

53.Палапа Н.В., Дем'янчук О.С., Нагорнюк О.М. Продовольча безпека України: стан та актуальні питання сьогодення //Агроекологічний журнал.2022. № 2. С. 34-45.

54.Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдован Л.В. Виклики і шляхи

агропродовольчого розвитку / та ін. - К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. - 432 с.

55. Піскунова О. В. Статистичний аналіз динаміки рівня продовольчої безпеки України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 6. URL: <http://global-nationalin.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r> (дата звернення: 19.10.2023).

56. Палапа Н.В., Демаросянюк О.С., Нагорнюк О.М. Продовольча безпека України: стан та актуальні питання сьогодення // Агроекологічний журнал. 2022. № 2. С. 34-45.

57. Паліга Н.Б. Шляхи запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам економічній безпеці промислового підприємства / Н.Б. Паліга, Ю.В. Світлична // Економіка промисловості: Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/eprom/2011_53/st_53_30.pdf (дата звернення: 11.09.2023).

58. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2013. – 320 с.

59. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. Економіка України. 2020. № 4. С. 43–50. 15. Розвиток торгівлі та захист прав споживачів. Міністерство економічного розвитку та торгівлі. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801eb932-4207-aea9df3728dad379&title=FaqZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> (дата звернення: 10.11.2023).

60. Постанова «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» № 656 від 14.04.2000 року

61. Про основи національної безпеки України: Закон України від 10.06.2003. № 964-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>. (дата звернення: 09.10.2023).

- 62.Продовольча безпека в Україні у 2021 році. Огляд основних індикаторів. Економічний дискусійний клуб. URL :<http://edclub.com.ua/analytika/prodovolcha-bezpeka-vukrayini-u-2017-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv> (дата звернення: 03.10.2023).
- 63.Проект Закону про продовольчу безпеку України (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40276&pf35401=191014> (дата звернення: 15.10.2023).
- 64.Прунцева Г.О. Економічна сутність поняття "продовольча безпека" країни / Г.О. Прунцева // Інноваційна економіка. — 2016. — № 1—2. — С. 34—37.
- 65.Стариченко Є. М. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. Агросвіт. 2018. № 13. С. 42-48.
- 66.Статистичний щорічник України за 2022 рік / [Відп. за вип. О.А. Вишневська]. – К.: Державна служба статистики України. – 2022. – 534 с.
- 67.Резнікова О. С. Проблеми світової продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес. 2010. Вип. 154, ч. 2. С. 252-260. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_2/10ros.pdf (дата звернення: 21.10.2023).
- 68.Рудавка С. І. Економічні проблеми раціонального харчування та його роль у покращенні здоров'я населення України. Вісн. Вінницького нац. мед. ун-ту. Т. 17. 2013. № 2. С. 475–481.
- 69.Саблук П. Г. Глобалізація і продовольство: монографія / П. Г. Саблук та ін. – К. : ННУ ІАЕ, 2018. – 146 с.
- 70.Сичевський М. П., Дейнеко Л. В. Організаційно - економічна сутність категорії «Продовольча система». Продовольчі ресурси. Сер. Економічні науки. 2014. № 3. С. 4 – 9.
- 71.Соціально-економічний розвиток регіону в системі забезпечення продовольчої безпеки: монографія / Работін Ю.А., Лагодієнко В.В., Згадова

Н.С., Неустроєв Ю.Г., Павленко Г.М., Кравченко Ю.І. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. 207 с.

72.Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд експертів Національного інституту стратегічних досліджень. URL:<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 18.11.2023).

73.Фера-Клемонца О. Ю. Зарубіжний досвід регулювання продовольчого забезпечення. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 44-53.

74.Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність : монографія. Київ : Знання, 2007. 670 с.

75.Формування та управління системою продовольчої безпеки: монографія / під заг. ред. Н.С. Згадової, Ю.Г. Неустроєва. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. 247 с.

76.Харченко Н. В., Анохіна Г. А., Харченко В. В. Соціально-еволюційне та патогенетичне обґрунтування національної піраміди харчування. Здоров'я України. 2014. № 4. С.18–20

77.Чорна Н. П. Інноваційний розвиток сфери виробництва продуктів харчування та ризики продовольчої безпеки: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2012.

78.Шевченко Н. О. Продовольча безпека як політичний та економічний пріоритет держави. //Інвестиції: практика та досвід. – №3. – 2011. –С. 111-113.

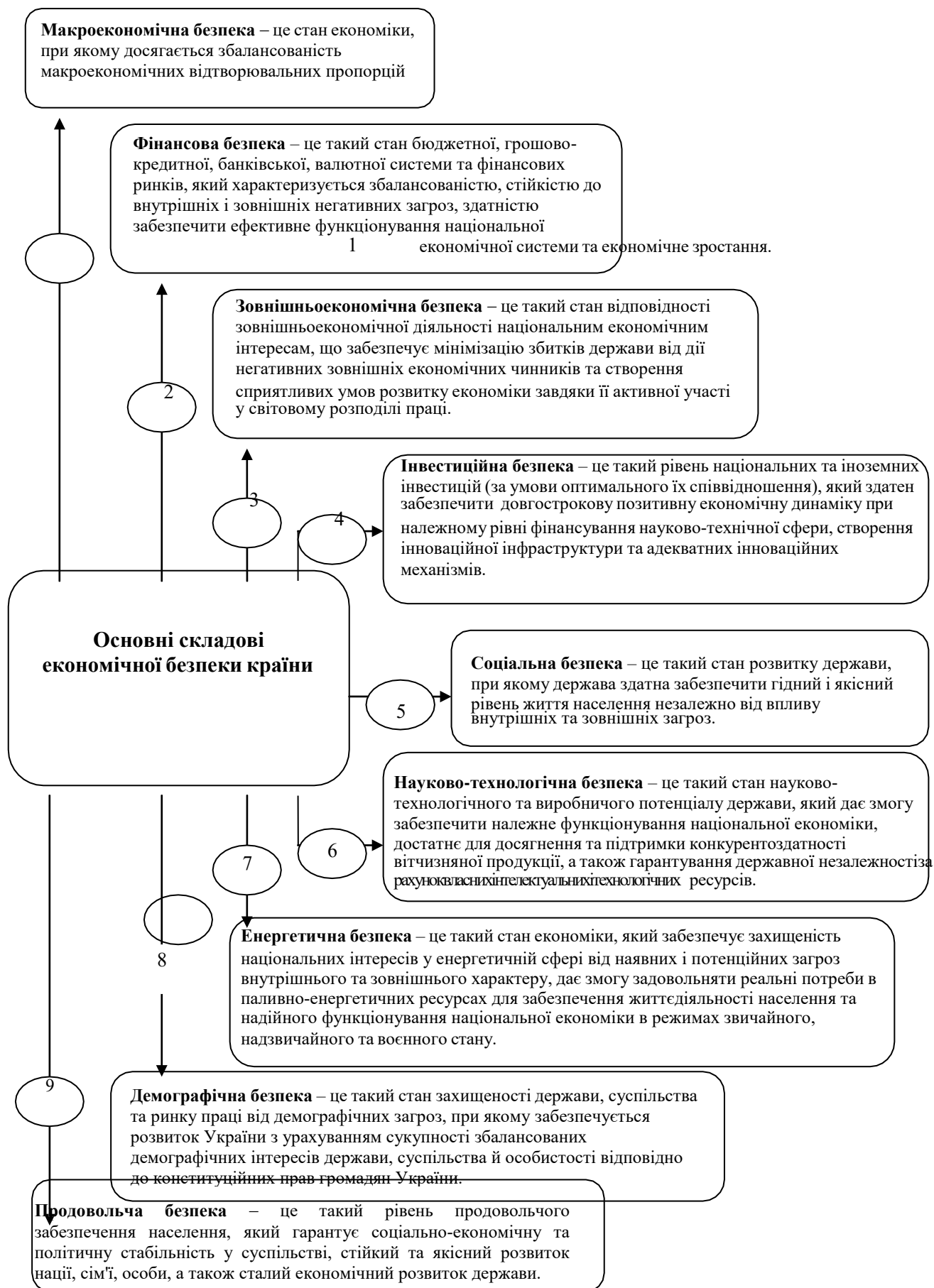
79.Шкаберін В.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні: автореф. дис.. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В.М. Шкаберін; Гуманіт. Ун-т "Запоріж. інт. держ. та муніцип. упр.". — Запоріжжя, 2006. — 20 с.

80.Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

81.Шніпко О.С. Економічна безпека внутрішнього ринку України: сутність, загрози, заходи щодо покращення // Формування ринкових відносин в Україні. — 2005. — №11. — С. 9-11.

82. Шойко В. А. Державне регулювання продовольчої безпеки в контексті інтеграції України до ЄС та забезпечення її сталого розвитку. Ефективна економіка. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6203> (дата звернення: 12.10.2023).
83. Alinovi L., Pingali P., Sutton J. Food Security in Complex Emergencies: Building Food System Resilience. Rome, 2015(дата звернення: 22.10.2023).
84. Bailey L., Cogill B., Kenefick E., Mock N., Riely F. Food Security Indicators and Framework for Use in the Monitoring and Evaluation of Food Aid Programs. - Washington, 2019. - P. 6.
85. Maxwell S., Frankenberg T., Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements. A Technical Review. UNICEF and IFAD. New York and Rome. — 2019.
86. The compliance GAP: BSA Global Software Survey. June 2022 [Електронний ресурс]. /— Режим доступу: http://globalstudy.bsa.org/2013/downloads/studies/2013Global_Survey_Study_en.pdf (дата звернення: 12.11.2023).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК Б.

Алгоритм формування і реалізації продовольчої політики

Зовнішні та внутрішні загрози продовольчої безпеки

№	Фактори, які формують загрозу	Наслідки
Зовнішні		
1	Втрати традиційних ринків збуту сільськогосподарської сировини.	Економічні втрати держави і виробників сільгосппродукції, зменшення ефективності аграрного сектору.
2	Зниження цін на окремі товари українського експорту та підвищення цін на експортне продовольство.	Сприяє відпливу сировини із країн та погіршенню споживання продуктів населення.
3	Низька якість імпортованих харчових продуктів.	Посилює екологічну напруженість, є загрозою для здоров'я.
4	Розширення виробництва біопалива із сільськогосподарської продукції та сировини.	Зменшує площі посіву с/г культур, передбачених на споживання населенням, зазнає витрат родючості ґрунту.
5	Використання організаційних та економічних важелів з виробництва сільськогосподарської продукції.	Створюються штучні бар'єри для експорту вітчизняної продукції, порушується баланс по окремим видам продовольства
Внутрішні		
1	Низькі темпи підвищення рівня життя населення, відставання рівня життя від відповідних показників у розвинених країнах.	Гальмує розвиток людського потенціалу, може призвести до соціального напруження, вплив робочої сили з села в місто.
2	Незадовільна матеріально-технічна база, низька технологічна та технічна оснащеність сільськогосподарського виробництва.	Збільшує втрати врожаю, знижує конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників.
3	Посилення залежності по окремих видах харчових продуктів від їх імпорту	Гальмує розвиток відповідних вітчизняних виробництв, вплив із країни валютних ресурсів, погіршує фінансовий стан країни
4	Низький рівень впровадження інновацій, принципово нових розробок «ноу-хау» у сільському господарстві.	Гальмує розвиток аграрного сектору, призводить до відставання від світового науково-технічного прогресу
5	Недостатній контроль з боку держави і суспільних організацій над безпекою та якістю продуктів	Підвищує загрозу здоров'ю нації.

Джерело: складено автором на основі [7]

ДОДАТОК Д

Заходи із забезпечення продовольчої безпеки

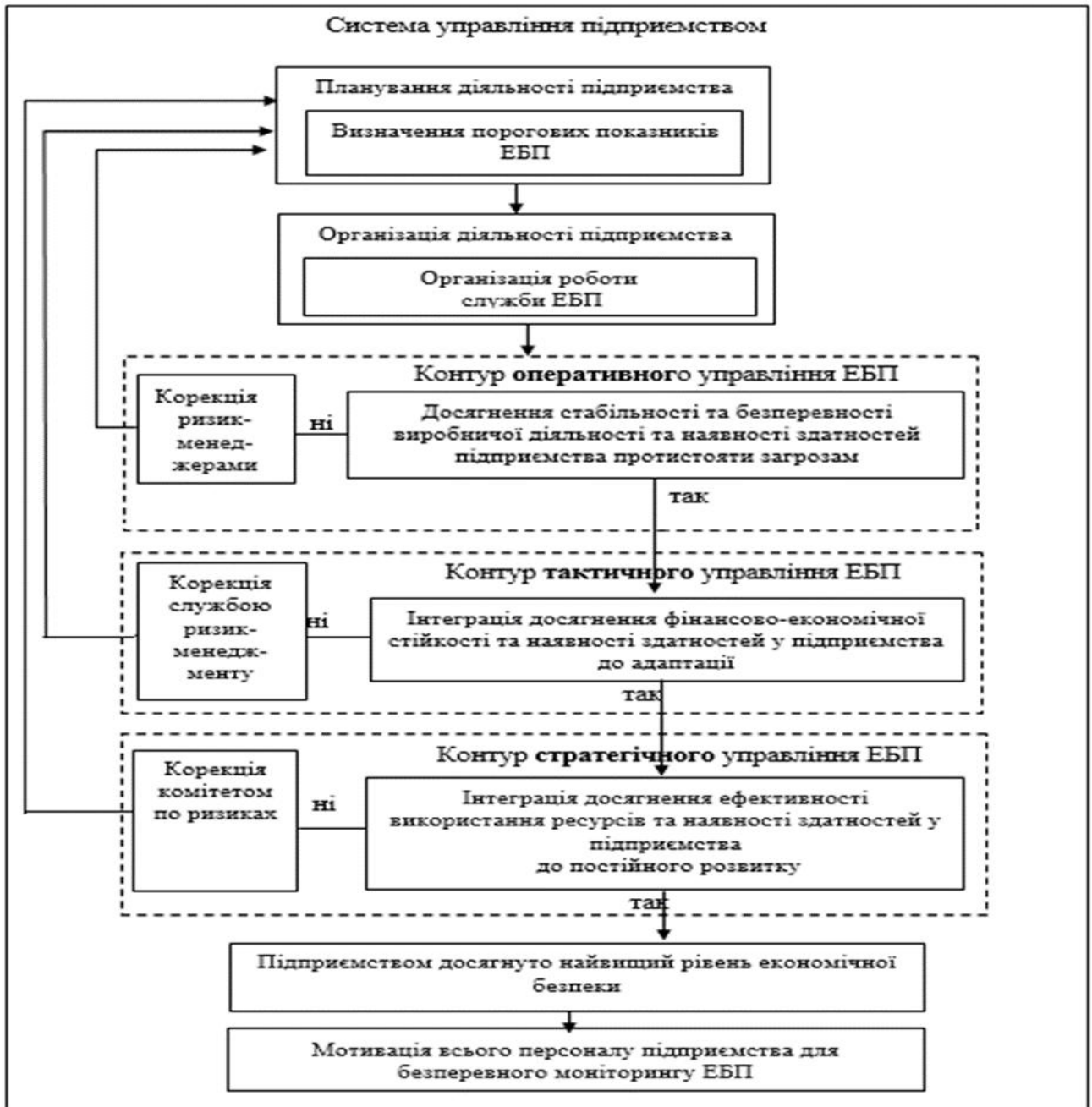
Країна	Основні заходи
США	<ul style="list-style-type: none"> - гранти на підготовку, проведення інспекцій, зміцнення потенціалу лабораторій і реалізацію програм, що забезпечують безпеку харчових продуктів; - жорсткий контроль за продуктами харчування, які імпортуються до США; - комплекс державних програм з продовольчої допомоги населенню; - державна підтримка фермерів; - фінансування міжгалузевих цільових програм, пов'язаних з підтримкою розвитку аграрного сектору тощо.
ЄС	<ul style="list-style-type: none"> - інтегрований підхід до безпеки харчових продуктів «від ферми до виделки»; - система швидкого оповіщення про їжу та корми (RASFF); - жорсткі стандарти до виробництва продуктів харчування; - жорсткий контроль за витратами ЄС на виробництво сільськогосподарської продукції; - застосування принципу обережності у споживчій політиці, виробництві продуктів харчування, вирощуванні тварин та рослин, захисті навколишнього середовища; - встановлення спеціального контролю та протидія застосуванню шахрайських практик при збуті певних продуктів харчування; - запровадження спеціальних правил щодо регулювання органічного виробництва, маркування та контролю; - контроль за рівнем забрудненості продуктів харчування, що може виникнути у процесі виробництва, упаковки, транспортування та зберігання або з навколишнього середовища; - контроль за безпечністю кормів та добрив тощо.
Японія	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення внутрішнього виробництва; - задоволення попиту на два типи їжі (традиційної і західної); - контроль за харчовими продуктами; - стабільне постачання продуктів харчування; - багатофункціональність сільського господарства; - сталий розвиток сільського господарства; - сприяння розвитку сільських територій; - вимоги до маркування основних алергенних харчових продуктів; - функціонування всеосяжної системи санітарного контролю, що базується на системі аналізу небезпек за критичними точками тощо.

Додаток Ж

Країна	Основні заходи
США	<ul style="list-style-type: none">– консервація і вилучення з обороту земель;– стимулювання експорту шляхом надання експортної компенсаційної надбавки фермерам;– стимулювання концентрації сільськогосподарського виробництва;– субсидування урядових програм підтримки розвитку окремих галузей аграрного сектора;– кредитування сільгоспвиробників під заставу аграрної продукції шляхом надання компенсаційних виплат тощо.
ЄС	<ul style="list-style-type: none">– державні субсидії;– дія Спільної аграрної політики (САП);– підтримка багатофункціональності сільського господарства;– захист доходів сільськогосподарських виробників;– розвиток сільських територій;– підтримка фермерських господарств;– державна закупівля сільськогосподарської продукції;– допомога у створенні та розвитку ринку;– розвиток соціальної інфраструктури;– будівництво та реконструкція переробних потужностей;– встановлення квот на виробництво продукції та гарантованих цін тощо.
Японія	<ul style="list-style-type: none">– структурні програми розвитку АПК, створення аграрних підприємств за кордоном з метою диверсифікації імпорту;– заходи з інтенсифікації виробництва і підвищення конкурентоспроможності продукції;– програма спеціального асигнування, надання субсидій виробникам, фінансування проєктів із запровадження новітніх технологій у сільському господарстві;– пільгове кредитування;– страхування сільськогосподарських кредитів;– програми з розширення можливостей оренди сільськогосподарських машин;– програми сприяння розробці і впровадженню нових зразків високопродуктивної сільськогосподарської техніки;– модернізація сільськогосподарських підприємств тощо.

Заходи із підтримки та забезпечення розвитку аграрного сектору

ДОДАТОК К

Місце підсистеми управління економічною безпекою підприємства в системі його стратегічного управління

ДОДАТОК Л

Стан продовольчої безпеки України визначають за індикаторами

